

НОХЧИЙН РЕСПУБЛИКИН ДЕШАРАН А, ИЛМАНАН А
МИНИСТЕРСТВО
НАЖИН-ЮБРТАН К10ШТАН
БЕНОЙ-ВЕДАНАРА ЙУКЪАРАДЕШАРАН ИШКОЛА

ТЕЛЛИНА

МЦ куйгалхо

Назирова М.

Протокол № 1

«27» 08 2022 ш.

БАРТБИНА

Зам. дир. по УВР

Зисоев А.Т.

«27» 08 2022 ш.

«Нохчийн мотт»
дешаран предметан

йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран 1-4 классашна лерина

БЕЛХАН ПРОГРАММА

2022-2023 дешаран шо

Х1оттийнарш:

Умарова Ж.Ш., нохчийн меттан, литературин хьехархо;

Борзиева А.Х., нохчийн меттан, литературин хьехархо;

Ольмуханова Х.С., нохчийн меттан, литературин хьехархо;

Бисултанова М.Х., нохчийн меттан, литературин хьехархо;

Беной-Ведана, 2022 шо.

**Аннотация к рабочей программе
учебного предмета «Литературное чтение на родном (чеченском)
Литературе»**

Рабочая программа учебного предмета «Литературное чтение на родном (чеченском) языке» обязательной предметной области «Родной язык и литературное чтение на родном языке» разработана в соответствии с пунктом 31.1 ФГОС НОО и реализуется 4 года с 1 по 4 класс.

Рабочая программа разработана группой педагогов в соответствии с положением о рабочих программах и определяет организацию образовательной деятельности учителем в школе по определенному учебному предмету.

Рабочая программа учебного предмета является частью ООП НОО, определяющей:

- содержание;
- планируемые результаты (личностные, метапредметные и предметные);
- тематическое планирование с учетом рабочей программы воспитания и возможностью использования ЭОР/ЦОР.

Рабочая программа обсуждена и принята решением методического объединения и согласована заместителем директора по учебно-воспитательной работе МБОУ «СОШ с. Беной-Ведено»

Дата 25.08 2022г.

Кхеторан кехат

Лелаш долчу нормативан-бакъонан документашца догӀуш, нохчийн мотт (оьрсийн мотт а санна) Нохчийн Республикин пачхьалкхан меттан

статус йолуш бу (2007 шеран 25 апрелан N 16-РЗ йолу «Нохчийн Республикин меттанийн хьокъехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 ш. N 13-РЗ ред.). Иза нохчийн халкъан оздангаллин коьрта хьал а ду, дешаран хьукматашкахь дешаран предмет санна хьобхуш а бу.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан Герггара белхан программа (кхидIа Програма) кхолларан бух бу хIара нормативийн-бакъонийн документаш:

- Россин Федерацин конституци (26 статья);
- 2012 шеран 29-чу декабран №273-ФЗ йолу «Россин Федерацин дешаран хьокъехь» Федеральни закон (5, 8, 12, 14 ст.) (02.07.2021 ш. ред.);
- 1991 ш. 25 октябран № 1807-1 йолу «Россин Федерацин халкъийн меттанех» Федеральни закон (2, 6, 9, 10 ст.) (11.06.2021 ш. ред.);
- Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандарт, Россин Федерацин серлонан Министерсвос 2021 ш. 31 майхь № 286 йолу омранца чIагIдина долу;
- Кхетош-кхиоран герггара программа (къобалйна йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (02. 06. 2020 ш. № 2/20 йолу протокол);
- Россин Федерацин къаьмнийн ненан мотт хьехаран концепци (Россин Федерацин серлонан Министерсвон коллегехь чIагIйна 2019.10.01);
- Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьртачу дешаран герггара программа (къобалйна йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (18.03.2022 ш. № 1/22 йолу протокол);
- 2003 шеран 23 мартан Нохчийн Республикин конституци (09.01.2022 ш. хийцамашца);
- 2007 шеран 25 апрелан N 16-РЗ йолу «Нохчийн Республикин меттанийн хьокъехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 ш. N 13-РЗ ред.);
- 2014 шеран 30 октябран N 37-РЗ йолу «Нохчийн Республикин дешаран хьокъехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 N 13-РЗ ред.);

- 2020 ш. 17 августан № 180 йолчу «Нохчийн Республикин дешар кхиор» Нохчийн Республикин пачхьалкхан программа хийцамаш йукьабалоран хьокъехь» Нохчийн Республикин Правительствон Постановлени (2022.03.17 бинчу хийцамашца);
- Нохчийн Республикин тӀекхуьу чкъор син-оьздангаллин кхетош-кхиоран а, кхиаран а йукъара концепци (тӀечӀагӀийина Нохчийн Республикин Куьйгалхочо 14.02.2013 ш.);
- Нохчийн меттан нийсайаздаран коьртачу бакъонийн гулар тӀечӀагӀийарх №83 йолу Указ (тӀечӀагӀийина Нохчийн Республикин Куьйгалхочо 2020 шеран апрелан 29-чу дийнахь)
- Нохчийн Республикехь нохчийн мотт а, литература а хьехаран концепци (чӀагӀийина 2022.05. 12 № 3 йолчу Илманан Советан кхеташонехь);
- Нохчийн меттан нийсайаздаран коьрта бакъонаш /Джамалханов З.Д., Мациев А.Г., Овхадов М.Р., Халидов А.И., и.д. кх. – Сольжа-гӀала: АО «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2022. – 64 а.

Программа кхочушйаран бухахь системехь-гӀуллакхдаран некъ бу. «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Ӏамор тӀехъажийна ду гуманитарни циклан кхечу дешаран предметашца межпредметни уьйр кхочушйарна.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан йукъара характеристика

«Нохчийн мотт» дешаран предметан герггара белхан Программа йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран программаш кхочушйечу организацешна (хьукматашна) хӀоттийна йу.

Школан дешаран хӀинцалерчу тенденцешна а, Ӏаморан жигарчу методикашна а тӀехъажийна йолу «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан белхан программа хӀотторехь хьехархошна методикин гӀо лацаран Ӏалашонца кечийна йу хӀара Программа.

Герггарчу белхан Программас хьехархочун аьтто бийр бу:

1) нохчийн мотт хьехаран процесехь йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь кепе далийна Iаморан личностни, метапредметан, предметан жамIашка кхачаран хIинцалера некъаш кхочушдан;

2) Йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца (Россин Федерацин серлонан Министерсвос 2021.05.31 № 286 йолу омранца чIагIдина долу); Йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран коьртачу дешаран герггарчу программаца (кьобалйина йукьарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (18 мартан 2022 ш. № 1/22 йолу протокол); Кхетош-кхиоран герггарчу программаца (кьобалйина йукьарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (02. 06. 2020 ш. № 2/20 йолу протокол); Нохчийн Республикин тIекхуьу чкьор син-обздангаллин кхетош-кхиоран а, кхиоран а йукьара Концепцица (тIечIагIйина Нохчийн Республикин куьйгалхочо 14.02.2013 ш.) цхьаьнадогIу Iаморан кхочушдан лору жамIаш а, «Нохчийн мотт» дешаран предметан чулацам а Iаморан шерашца къасто а, хIоттамца дIанисбан а;

3) билгал йолчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билгалдина дакъа/тема Iаморна дешаран хенан магийнчу герггарчу дIасайекьарх, ткъа иштта дакъойн/темийн Iаморан коьчал карайерзорхьама йалийнчу дешаран гIуллакхдаран коьртачу кепех пайда а оьцуш, календарно-тематикин планировани кечйан.

Программин чулацам тIехьажийна бу йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандарто «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан областана лехамийн декъахь далийнчу йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран коьрта дешаран программа кхиамца карайерзоран жамIашка кхачарна.

Программа тIехьажийна йу «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан областана йукьайогIучу нохчийн меттан курсана кхачо йарна а, гIо лацарна а.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан герггарчу белхан Программин чулацам йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца цхьаьнабогӀуш бу.

Дешаран предметан чулацам внеурочни гӀуллакхдарехула а кхочушбан тарло: экскурсеш, тематикин мероприятеш, кыйсамаш (конкурсаш), и.д.кх.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан герггарчу белхан Программин чулацаман коьрта линиш

Дешаран предметан коьчал меттаилманан дакъошца йогӀуш хӀоттийна йу. Нохчийн меттан систематически курс Программехь хӀокху чулацаман линишца йалийна йу: «Маттах лаьцна хаамаш», «Фонетика, орфоэпи, графика, орфографи»; «Лексика», «Морфемика», «Морфологи», «Синтаксис», «Орфографи а, пунктуаци а», «Къамел кхиор».

Программехь къаьсташ йу кхо блок: «Къамелан гӀуллакхдаран тайпанаш», «Систематически курс» (1-чу классехь хьалхарчу эха шарахь – «Йоза-дешар Iамор»), «Къамел кхиор».

«Къамелан гӀуллакхдаран тайпанаш» цӀе йолу хьалхара блок йобзна йу шайн вовшашца йолчу уьйраца цхьаьна къамелан гӀуллакхдаран деа тайпанехула кхиарца, йуьхьанцарчу классийн дешархойн (тӀекеренан Iалашонаш къасто хаа, къамелан тӀекеренехь нийса дакъалаца) коммуникативни карадерзарш кхиорца; къамелан этикетан бакьонех пайдаэцаран практика алсамйаккхарца.

«Систематически курс» цӀе йолчу шолгӀачу блоко йукъалоцу меттан дакъойх пайдаэцарна тӀехь тергам барна кхачо йен чулацам, дешаран а, практикин а хьелашкахь меттан дакъойх пайдаэцаран бухера карадерзарш а, хаарш а кхиор; хӀинцалерчу нохчийн литературни меттан норманех болу йуьхьанцара кхетамаш кхоллар. ХӀара блок тӀехьажийна йу (Iамийнчун гурашкахь) хӀинцалерчу нохчийн литературни меттан норманаш практикехула карайерзорна; дахаран йерриге сферашкахь нохчийн маттах пайдаэцарехь жобпаллин а, кхетаме а йукъаметтиг кхиорна.

«Къамел кхиор» цѣ йолу кхоалга блок. Чулацаман коьртачу декъах кху блокехъ тексташца бен болх бу: кхета хаар кхиор, йеллачу тексташна анализ йар, тайп-тайпанчу функционални-маѳниин тайпанийн, жанрийн, стилийн шен тексташ кхоллар.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Іаморан Іалашо а, хьесапаш а

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран тегІанехъ «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Іаморан **Іалашо** – дешархойн коммуникативни хьуьнарш кхоллар (барта а, йозанан а, монологан а, диалоган а къамел кхиор), уьш къамелан гуллакхдарна практикехъ йукъабалор; дешархошкахъ нохчийн маттах а, халкъан культурица цуьнан уьйрах а билгал долу хаарш кхоллар.

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран тегІанехъ «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Іаморан **хьесапаш ду** дешархошкахъ кхоллар а, кхиор а:

- нохчийн меттан шатайпаналлех, къоман ламастех, шен халкъан культурех йуьхьанцара кхетам; этнически кхетам (самосознани) кхиор;
- нохчийн матте позитиван эмоцин-мехаллин йукъаметтиг, цуьнан цѣналла а, башхалла а ларйарехъ декъах хиларан синхаам; нохчийн матте бовзаран дог дар, шен къамел кхачаме дало гІертар;
- тІекеренан Іалашонашца, хьелашца, хьесапашца богІу меттан гІирсаш харжарехула, нохчийн маттахъ жамІаш дарехула а, шена хетачунна бух балорехула долу хьуьнар кхоллар а, кхиор а;
- хьехархочун/однокласникийн барта аларш хазарехъ тІеэца хьуьнар кхоллар а, кхиор а;
- нийса йеша а, нийса йазйан а, урокан темехула диалогехъ а, коллективан беседехъ дакъалаца, чолхе доцу барта монологан аларш а, йозанан тексташ а хІитто хаар кхоллар а, кхиор а;
- нохчийн меттан системех а, хІоттамах а болу йуьхьанцара кхетамаш (фонетикех, графикех, лексикех, морфемикех, морфологех, синтаксисах);
- функционални говзалла а, хийцалучу дуьненаца кхиаме зІе латто а, кхин дІа долчу кхиаме дешарна кийча хилар а кхоллар а, кхиор а.

Дешаран планехь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан меттиг

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца цхьаьнадогӀуш, «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан областана йукъа а йогӀу, Iамо тIейожош а йу.

«Ненан (нохчийн) мотт» Iаморна леринчу сахьтийн йукъара терахь – 405 с.

(хIора классехь кIирнах 3с.): 1-чу классехь – 99 с., 2-чу классехь – 102 с., 3-чу классехь – 102 с., 4 классехь – 102 с.

Дешаран учрежденин бакъо йу дешаран предмет Iаморна деллачу сахьтийн барам, дешаран йукъаметтигийн декъашхоша кхуллучу планан декъан сахьтийн чобтах ша алсамбаккха.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

1 класс

Йоза-дешар Іамор

Къамел кхиор

Гайтаме-васте моделийн гІоьнца къамелах болу йуьхьанцара кхетам. Къамел суьртийн а, схемийн а гІоьнца маьІнийн дакъошка (предложенешка) декъар.

Текстах болу йуьхьанцара кхетам. Хозуьйтуш ша йоьшуш а, ладугІуш а текстах кхетар.

ХІума а, цуьнан цІе йоккху дош а.

(Мила?), (хІун?) бохучу хаттаршна жобпаш лун дешнаш. ХІуманийн дараш гойту дешнаш. Дашах а, предложенех а йукъара кхетам.

Іаморан диалогехь дакъалацар. Билгалйаьхначу теманашна а, хьелашна а йуьхьанцара диалог хІоттор.

Сюжетан суьртех а, шайн ловзарех а, занятех а, тергамех а дийцаран кепехь кегий дийцарш хІиттор.

Къамелан гІиллакхаш. Нохчийн меттан гІиллакхе дешнаш (маршалла хаттар– *Іуьйре дика хуьлда! Суьйре дика хуьлда! Де дика хуьлда! Іодика йар – Іодика йойла! благодарностъ – Дела реза хуьлда! Баркалла! ...*).

Хаттаран предложенин интонаци (йиш).

Нохчийн маттехула йолчу тексташкахь оьрсийн маттара тІеэцна дешнаш довзар.

Дош а, предложени а

Дешан маьІнин тергам. Гергара а, дуьхьалара а маьІна долу дешнаш. Уьйр лелорехь дешан меттиг а, цуьнан гІуллакх а. Къамелехь хІуманаш, хІуманийн билгалонаш, дараш билгалдечу дешнех нийса пайдаэцар.

Дош а, дешнийн цхьаьнакхетар а.

ХІума (объект) йовзар санна дош тІеэцар. Дешан маьІнина тІехь тергам.

Дош а, цо билгалйо хІума а йовзар (къастар).

Дош а, предложени а йовзар. Предложеница болх бар: дешнаш билгалдахар, церан хьалх-тІаьхьалла (рогІалла) хийцар. Предложенин

йозанан кеп йалор. Тайп-тайпанчу эшарца (интонација) предложенеш дIайешар. Интонированин (иэшарца йешаран) хаарш шардар. Текстера предложенийн барам билгалбар.

Диалог.

1-на тIера 10-на тIекхаччалц дагардар.

Фонетика

Къамелан азнаш. Дешан азнийн хIоттаман а, цуьнан маIнийн а цхъаалла. Дашехь долчу азнийн хъалх-тIаьхъалла а, азнийн барам а къастор. Схемина тIе а тевжаш, къамелан азнийн характеристика йар. Нохчийн меттан азнаш оьрсийн меттан азнашца дустар.

«К» элпаца билгалде азнаш.

Цхъана йа масех озаца къаьсташ долу дешнаш дуьхь-дуьхъал хIиттор: *лом, лам, кхор, кор, лу, ло*. Дешан азнийн анализ, азнийн моделащца болх бар: дешан азнийн хIоттаман модель йиллар, билгалйинчу моделаца догIу дешнаш далор.

Мукъа, мукъаза азнаш а, зевне, къора мукъаза азнаш а довзар (къастар).

Нохчийн меттан ша-тайпа азнаш: *кх, къ, кI, аь, оь, уь, юь, яь, хь, гI, пI, тI, хI, цI, чI, I*.

Дешдакъа аларан уггаре жима дакъа санна. Дешнаш дешдакъошка декъар. Дашехь дешдакъойн барам. Дешнаш дешдакъошца дешар.

Графика

Аз а, элп а довзар (къастар): элп аз билгалден хъаьрк санна. Нохчийн меттан элпаш. Доккха а, моIанан а элп. Абат (алфавит). Нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитах къастар.

Нохчийн графийн дешдакъойн принцип. Нохчийн меттан шина хъаьркаца билгалдо ша-тайпа мукъа (*аь, уь, оь*) а, мукъаза (*гI, кх, къ, кI, пI, тI, хI, хь, цI, чI*) а элпаш. Элп *I*. Дешнийн азнийн-элпийн анализ.

Е, ё, ю, я, й элпийн гIуллакх.

Адамийн фамилешкахь а, цѐрашкахь а, дийнатийн а, гІалийн, йартийн, урамийн цѐрашкахь а доккха элп е, ё, я, яь, ю, юь йаздар.

Нохчийн алфавитехь элпийн хьалх-тІаьхьалла.

Йешар

Дешдакъошца йешар (мукъа аз билгалдечу элпе хьаьжжина). Дешдакъошца шера а, индивидуальни темпаца йогІучу сихаллица дийнна дешнашца а йешар. Сацаран хьаьркашца йогІучу соцунгІашца а, интонацица (иэшарца) а йешар. Дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш, предложенеш, йаккхий йоцу тексташ кхеташ йешар. Йаккхий йоцчу прозин текстийн а, стихотворенийн а исбаьхьаллин йешар. Хьехархочун хаттаршна тІетевжаш а, шеггара а текст схьайийцар.

Нийсааларан (орфоэпин) йешар (дийнна дешнаш деша дуьйлалуш). Нийсайаздаран (орфографин) йешар (проговаривание), дІайоьшуш йазйарехь а, схьайазйарехь а ша шен таллам (самоконтроль) баран гІирс санна.

Йоза

Йоза Іамор а, каллиграфин говзалла кхоллар а. Йоза кхочушдечу хенахь, ларбан оьшу уьнахцІоналлин лехамаш бовзийтар. Куьйган пІелгаш лелоран жигаралла (мелкая моторика) а, паргІат куьг лелор а кхиор.

Тетрадь тІехь кехатан агІонан шортонехь а, классан уьнан шортонехь а ориентаци йан хаар кхиор.

Йозанан даккхий а, могІанан а элпаш дІайаздар карадерзор. ЦІена а, къаьсташ долчу а хотІаца йаздар. ДІадоьшуш дешнаш а, предложенеш а йазйар.

Текст нийса схьайазйаран приемаш а, хьалха-тІаьхьалла а.

Элпийн боцу графин гІирсийн гІуллакхах кхетар: дешнашна йукъарчу кІайдарган, сехьадаккхаран хьаьркан.

Орфографи а, пунктуаци а

Нийсайаздаран бакьонаш а, царах пайдаэцар а: дешнаш къаьстина йаздар; предложенин йуьххьехь а, долахь цѐрашкахь а (адамийн цѐрашкахь,

дийнатийн, гГалийн, йартийн, урамийн а цГерашкахь) а доккха элп йаздар; адамийн цГерашкахь, фамилешкахь, дайн цГерашкахь а *я, яь, ю, юь, е, ё* элпийн а, долахьчу цГерашкахь а, тГеэцначу дешнашкахь а *я, ю, е, ё* элпийн а нийсайаздар; нохчийн меттан шалхачу мукъазчу элпийн (*хь, кх, цI, къ, пI, ...*) нийсайаздар; *ю, ы, ф, я, ц* элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; мукъазчу абзнийн цхьабнакхетарш доцчу дешдакъошца долу дешнаш сехьадахар; предложенин чаккхенгахь сацаран хьабркаш.

Систематически курс

Маттах болу йукъара хаамаш

Мотт адамийн уьйр лелоран коьрта гГирс санна. ТГекеренан Галашонаш а, хьелаш а.

Фонетика

Къамелан абзнаш. Мукъа, мукъаза абзнаш а, уьш довзар а. Зевне, къора мукъаза абзнаш а, уьш довзар а. Нохчийн меттан ша-тайпа абзнаш.

Дешдакъа. Дашехь дешдакъойн барам. Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъазчу абзнийн цхьабнакхетарш доцу атта дешнаш).

Графика

Аз а, элп а. Абзнаш а, элпаш а довзар. Нохчийн меттан ша-тайпа (шалха) элпаш.

ТГеэцначу дешнашкахь бен пайда ца оьцу *е, ё, ю, я* элпаш. Адамийн цГерашкахь, фамилешкахь, дайн цГерашкахь а, дийнатийн цГерашкахь а доккха элп.

Нохчийн абат (алфавит): элпийн цГераш, церан хьалх-тГабьхьалла. Дешнийн къепйоза роГаллехь нисдархьама, абатах пайдаэцар.

Элпийн боцу графикаин гГирсаш: дешнашна йукъара кГайдарг, сехьадаккхаран хьабрк.

Орфоэпи

Аьзнаш а, аьзнийн цхьаьнакхетарш а алар: шала мукъаза [кхкх], [тт], [лл], и.д.кх.

Лексика

Дош меттан дакъа санна (довзийтар).

Дош хІуманан, хІуманан билгалонан, хІуманан даран цІе санна (довзийтар).

Синонимаш а, антонимаш а (йукъара кхетам, терминаш а ца йалош).

Синтаксис

Дешнийн цхьаьнакхетар (довзийтар). Предложени меттан дакъа санна (довзийтар).

Предложенехь дешнийн къепе. Предложени дІайазйаран бакъонаш. МаьІнийн хаттарийн гІоьнца предложенехь дешнийн уьйр билгалйаккхар. Кепех йохийна предложенеш йухаметтахІиттор. Цхьаьнатоьхначу дешнийн кепех предложенеш хІиттор. Предложенин схема. Предложенин схема йешар. Предложени а, цуьнан схема а йустар (соотнесение). Схемехула а, билгалдинчу дешнашкахула а предложенеш хІиттор.

Текст. Текстан билгалонаш. Текстан тема а, цІе а.

Орфографи а, пунктуаци а

Нийсайазйаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: предложенехь дешнаш къаьстина йаздар; предложенин йуьххьехь а, долахь цІерашкахь а доккха элп йаздар: адамийн цІерашкахь а, фамилешкахь а, дийнатийн цІерашкахь а; адамийн цІерашкахь, фамилешкахь, ден цІерашкахь, дийнатийн цІерашкахь я, яь, ю, юь, е, ё элпийн нийсайаздар, тІеэцначу дешнашкахь я, ю, е, ё элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн (хь, хІ, кх, чІ, и.д.кх.) нийсайаздар; щ, ь, ы, ф элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; дешнаш сехьадахар; предложенин чаккхенгахь сацаран хьаьркаш: тІадам, хаттаран а, айдаран а хьаьркаш.

Текст схьайазйаран алгоритм.

Къамел кхиор

Къамел адамашна йукъахь тЕкере лелоран коьрта кеп санна. Барта а, йозанан а къамел: коьрта башхаллаш (отличия). Дош къамелан дакъа санна. Къамелехь дешан маъІна (роль). Предложени а, текст а къамелан дакъош санна (довзийтар). Текстан це. Шен (собственный) текст хІоттор.

Текеренан хьелаш: текеренан Іалашо, хьаьнца, мичахь кхочушхуьлу тЕкере. Барта текеренан хьелаш (диалогаш ролашца йешар, видоматериалашка хьажар, аудиозаписе ладогІар).

Дешаран а, Іер-дахаран а хьелашкахь къамелан этикетан норманаш (маршалла хаттар, Іодика йар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, дехар дар).

2 КЛАСС

Маттах лаьцна йукъара хаамаш

Мотт адамийн текеренан коьрта гІирс а, къоман культурин хилам а санна. Россин а, дуьненан а меттан шортенан тайп-тайпаналлах йуьхьанцара кхетамаш. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ.

Фонетика, графика, орфоэпи

Аьзнийн маъІна къасторан гІуллакх; аьзнаш а, элпаш а; зевне, къора мукъаза аьзнаш довзар. Озан башхаллин характеристика: мукъа – мукъаза; зевне – къора мукъазнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъа фонемаш (аь – аь, оь – оь, уь – уьй) а, уьш элпашца билгалйар а (*аь, оь, уь, яь, юь*). *Я, яь, ю, юь, е(ё)* элпашца дешнаш. *Э, е* элпашца дешнаш. Деха а, доца а мукъанаш. *Й* элпаца долу дешнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъаза фонемаш (*гІ, кІ, къ, кх, пІ, тІ, хІ, хь, цІ, чІ, І*) а, уьш элпашца билгалйар а. *Ш, ь, ы, ф* элпашца долу дешнаш. Шеконца [*оьв*], [*ой*], [*эв*] хеза дешнаш нийсайаздар.

Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъаза элпийн цхьаьнакхетарш дерш а цхьаьна).

Дошамашца болх беш алфавитах болчу кхетамах пайдаэцар.

Элпийн боцу графикин гIирсаш: дешнашна йукъехь кIайдарг, сехьадаккхаран хьаьрк, абзац (цIен моIа), сацаран хьаьркаш (Iамийнчун барамехь).

Лексика

Дош декаран а, маIнин а цхьаалла санна. Дешан лексикин маIна (йукъара кхетам). Текстехула дешан маIна билгалдаккхар йа дошаман гIоьнца маIна нисдар.

ЦхьанамаIнийн а, дукхамаIнийн а дешнаш (атта дешнаш, тергам). Къамелехь синонимех а, антонимех а пайдаэцарна тIехь тергам.

Дешан хIоттам (морфемика)

Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна. Цхьанаораман (гергара) дешнаш. Цхьанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш. Дешнашкахь орам къастор (аттачу меттигашкахь).

Морфологи

Къамелан дакъош

ЦIердош (довзийтар): йукъара маIна, хаттарш («мила?», «хIун?»), къамелехь пайдаэцар. Йукъара а, долахь а цIердешнаш (фамилеш, цIераш, дайн цIераш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш).

Хандош (довзийтар): йукъара маIна, хаттарш («хIун до?», «хIун дина?», «хIун дийр ду?»), къамелехь пайдаэцар.

Билгалдош (довзийтар): йукъара маIна, хаттарш («муха?», «хьенан?» «стенан?»), къамелехь пайдаэцар.

ДештIаьхье. Уггар йаьржина дештIаьхьенаш: *тIе, тIера, чу, чурьа, кIел*, и.д.кх.

Синтаксис

Предложенехь дешнийн къепе; предложенехь дешнийн уьйр (карладаккхар).

Предложени меттан дакъа санна. Предложени а, дош а. Предложенин дашах къастар.

Аларан Галашоне хъабжжина, предложенийн тайпанаш: дийцаран, хаттаран, тЕедожоран предложенеш.

Синхаамийн иэшаре (эмоцин окраске) хъабжжина, предложенийн тайпанаш (интонацехула (иэшарехула): айдаран а, айдаран йоцу а предложенеш.

Орфографи а, пунктуаци а.

1-чу классехъ Гамийна нийсайаздаран бакьонаш карлайахар. Предложенин йуьххъехъ а, долахъ цЕрашкахъ а доккха элп (цЕраш, фамилеш, дийнатийн цЕраш); предложенин чаккхенгахъ сацаран хъабркаш; дош цхъана моГарера вукху моГаре сехьадаккхар (дешан морфемин декъадалар тидаме а ца обцуш);

Нийсайаздаран син иралла нийсайаздаран гГалат дан тарлун меттигах кхетар санна. Дешан йаздар къасторхъама (нисдархъама), Гаматан тЕерачу нийсайаздаран дошамах пайдаэцар.

Нийсайаздаран бакьонаш а, царах пайдаэцар а: долахъ цЕрашкахъ доккха элп: цЕраш, фамилеш, дайн цЕраш, дийнатийн цЕраш, меттигийн цЕраш; йукъарчу цЕрашкахъ а, кхечу къамелан дакъошкахъ а (нохчийн меттан дешнашкахъ) *я, яь, ю, юь, е (ё)* элпийн нийсайаздар, тЕэцначу (йукъарчу) дешнашкахъ *я, ю, е (ё)* элпийн нийсайаздар; долахъ цЕрашкахъ: цЕрашкахъ, фамилешкахъ, дайн цЕрашкахъ, дийнатийн цЕрашкахъ, меттигийн цЕрашкахъ (нохчийн меттан дешнашкахъ) *я, яь, ю, юь, е (ё)* элпийн нийсайаздар, тЕэцначу дешнашкахъ (долахъ цЕрашкахъ) *я, ю, е (ё)* элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн (*къ, кI, кх, гI, и.д.кх.*) нийсайаздар; шеконца [*овв*], [*ой*], [*эв*] хезачу дешнийн нийсайаздар (-*эв, -авв, -ев*); *щ, ь, ы, ф* элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; деха мукъа *и, уь* хезачохъ *й* элп йаздар; дештГабхъенаш цЕрдешнашца къабстина йазйар.

Къамел кхиор

Коммуникативни хьесап эвсараллица кхочушдархьама, барта тЕкеренан лалашонашца а, хьелашца а цхьаьнабогIу меттан гIирсаш харжар (деллачу хаттарна жоп далархьама, шена хетарг алархьама). Къамел дан хаар (дIадоло, къамелехь дакъалаца, къамел чекхдаккха, тидам тЕберзо, и. д.кх.). Къамелан диалоган кеп практикехь карайерзор. Дешаран а, Iер-дахаран а тЕкеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, орфоэпин (нийсааларан) норманаш а ларйар. Цхьаьна гIуллакхдарехь шимма цхьаьна а, тобанашкахь а болх дIахьуш, бартбан а, йукъарчу сацаме ван а хаар.

Суьртан репродукцихула барта дийцар хIоттор. Ша бинчу тергамашкахула а, хаттаршкахула а барта дийцар хIоттор.

Текст. Текстан билгалонаш: текстера предложенийн маъIнийн цхьаалла; текстера предложенийн хьалх-тIаьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар. Текстан тема. Коьрта ойла. Текстан це. Билгалйинчу тексташна це харжар. Текстан дакъойн (абзацийн) хьалх-тIаьхьалла. Предложенийн а, абзацийн а роIалла талхийна тексташ нисйар.

Текстийн тайпанаш: суртхIоттор, дийцар, ойлайар, церан башхаллаш (йуьхьанцара довзийтар).

Декъалдар а, декъалдаран открытка (диллина кехат) а.

Текстах кхетар: текстехь болчу хааман буха тIехь цхьалха жамIаш кепе далоран хаар кхиор. Нийсачу интонацица (иэшарца) текстан хозуьйтущ исбаьхьаллин йешар.

Хаттаршна тIе а тевжаш, 25-35 дешан барамехь йолу дийцаран текст ма-йарра схьайийцар.

3 КЛАСС

Нохчийн маттах болу хаамаш

Нохчийн мотт тЕкеренан мотт санна. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент.

Фонетика, графика, орфоэпи

Нохчийн меттан абзнаш: мукъа/мукъаза, къора/зевне мукъазнаш. Деха а, доца а мукъа абзнаш.

Йеха а, йоца а дифтонгаш *иэ, уо*, уьш йазйар. Нохчийн маттахь ь гIуллакх. ь, ь долчу дешнашкахь (*айъа, тетрадь...*) абзнийн а, элпийн а хIоттаман базар (соотношение).

Дошамашца, справочникашца, каталогашца болх беш, алфавитах пайдаэцар.

Абзнийн а, абзнийн цхъабнакхетарийн а аларан норманаш; дешнашкахь мукъачу абзнийн дохалла (нохчийн маттахь жигара пайдаоьцучу дешнийн масалшца).

Лексика

Дешан лексикин маъIна.

Дешан нийса а, тIедеана а маъIна (довзийтар).

Дешан хIоттам (морфемика)

Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна; цхъанаораман (гергара) дешнаш; цхъанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш; цхъанаораман дешнаш а, синонимаш а довзар; дешнашкахь орам къастор (атгачу дешнашкахь); чаккхе, дешан хийцалуш долу дакъа санна.

Цхъанаораман дешнаш а, цхъана дешан кепаш а. Орам, дешхьалхе, суффикс – дешан маъIне дакъош. *-р, -хо, -ча* суффиксашца долу дешнаш. Хьастаран-жимдаран суффиксашца дешнаш кхоллар (*цIа-цIелиг, кема-кемалг...*).

Морфологи

ЦIердош: йукъара маъIна, хаттарш, къамелехь пайдаэцар.

Долахь (фамили, цIе, ден цIе, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш, говзарийн, газетийн, журналийн цIераш...) а, йукъара а цIердешнаш. ЦIердешнийн терахьашца хийцадалар. Цхъаллин терахьан а, дукхаллин терахьан а бен кеп йоцу цIердешнаш. ЦIердешнийн классаш. ЦIердешнийн

классийн гайтамаш. Цердешан дожар. Цердешан дожар билгалдакхар. Цердешнийн дожаршца а, терахьашца а хийцадалар.

Билгалдош: йукъара маџна, хаттарш (*муха? хьенан? стенан? муханиг?*), къамелехь пайдаэцар. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш. Билгалдешнийн классашца а, терахьашца а, дожаршца а хийцадалар.

Церметдош (йукъара кхетам). Йаххийн церметдешнаш а, къамелехь царах пайдаэцар а. Текстехь цхьана дешан ца оьшу йух-йуха далор дџадакхархьама, йаххийн церметдешнех пайдаэцар.

Хандош: йукъара маџна, хаттарш, къамелехь пайдаэцар. Хандешан билгалза кеп. Хандешан карара, йахана, йоџу хан.

Дештџаьхье (карладакхар). Дештџаьхьенаш *mle*, *чу*, церан дешхьалхенех (*mle-*, *чу-*) къастар.

Ца, ма дакъалгаш а, церан маџна а.

Синтаксис

Предложени. Дешнийн цхьаьнакхетар. Маџнийн (синтаксисан) хаттарийн гоьнца предложенехь дешнашна йукъара уьйр билгалџакхар.

Предложенин коьрта меженаш: подлежащи, сказуеми. Предложенин коьртаза меженаш (тайпанашка а ца йоькуш). Йаьржина а, йаржаза а предложенеш.

Хуттург йоцчу а, *а* хуттургаца йолчу а предложенин цхьанатайпанчу меженашна тџехь тергам.

Орфографи а, пунктуаци а

Орфографин син иралла нийсайаздаран гџалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хџоттийна а, билгалџаьхна а тексташ талларехь таллам а, ша шена таллам а (карладакхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехь пайдаэцар а).

Нийсайаздаран (орфографин) дошамах дешан нийсайаздар къастош (нисдеш) пайдаэцар.

Нийсайаздаран бакьонаш а, царах пайдаэцар а: долахь цѐрашкахь (фамилеш, цѐраш, дайн цѐраш, дийнатийн цѐраш, меттигийн цѐраш, говзарийн, журналийн, газетийн... цѐраш) а, йукьарчу цѐрашкахь *я, яь, ю, юь, е* элпийн нийсайаздар (карладаккхар а, тѐчѐагдар а); йеха а, йоца а *иэ, уо* дифтонгийн нийсайаздар; чаккхенгахь *-г, -к* элпаш долчу цѐрдешнашкахь *а* йа *и* элп йаздар; дешан чаккхенгахь шала мукьаза элпаш йаздар (*дштт, мотт, балл...*); нохчийн меттан шатайпа мукьаза элпаш нийсайаздар (*ккх, ккъ, чкI,...*); дешан чаккхенгахь *н* элп йаздар; дештѐаьхьенаш йаххийн цѐрметдешнашца къаьстина йаздар; дакъалгаш *ца, ма* хандешнашца къаьстина йаздар; *й, ъ, ь* элпашца долу дешнаш сехьадахар; шала мукьазчу элпашца (*лл, тт, сс...*) долу дешнаш сехьадахар; шалхачу шала мукьазчу элпашца (*ккх, ткъ, чкъ...*) долу дешнаш сехьадахар; цѐрдешнийн дукхаллин терахьан чаккхе; дештѐаьхьенийн нийсайаздар; *ца, ма, дакъалгашца* дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а йаздар.

Къамел кхиор

Къамелан этикетан норманаш: барта а, йозанан а кхайкхар, дехар дар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, духатохар, и.д.кх. Дешаран а, ѐрдахаран а тѐкеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, нийсааларан (орфоэпин) норманаш а ларйар. Диалогехь а, дискуссехь а шена хетарг кепе дало, тѐчѐагѐдан; барт бан а, цхьаьна гѐуллакхдарехь йукьарчу сацамна тѐтан а; шимма цхьаьна, тобанашца болх кхочушбеш, дарашна тѐхь таллам (контроль) бан (барта уьйр йан) гѐо ден къамелан гѐирсаш.

Нохчийн мотт ца хуучу нахаца тѐкере лелоран хьелашкахь къамелан этикетан башхаллаш.

Текстан план. Текстан план хѐоттор, йеллачу планаца текст йаздар. Йаххийн цѐрметдешнийн, синонимийн, хуттургийн гѐоьнца текстехь предложенийн уьйр. Текстехь коьрта дешнаш.

Текстийн тайпанаш (дийцар, суртхЮоттор, ойлайар) къастор а, билгалйинчу кепан шен тексташ кхоллар а.

Кехатан, дАакхайкхоран (объявленин) жанр.

Массара цхъаьна йа ша хЮоттийнчу планаца текст схъайийцар.

Талламан, довзийтаран йешар.

4 КЛАСС

Нохчийн маттах болу хаамаш

Нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт санна.

Мотт – халкъан синъобздангаллин коьртачу мехаллех цхъаь санна.

Мотт бовзаран тайп-тайпана некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент, мини-таллам, проект.

Фонетика, графика, орфоэпи

Йеллачу параметрашца дашехь а, дашехь доцуш а аьзнийн характеристика, дустар, классификаци йар. Дешан аьзнийн-элпийн таллам.

Къамел даран (говорение) а, йешаран а процессехь нийса интонаци (иэшар). Аьзнийн, аьзнийн цхъаьнакхетарийн аларан норманаш; дешнашкахь, хИнцалерчу нохчийн литературни меттан норманашца йогIу, йохалла (Iаматехь Iамочу дешнийн кIеззиг масалшна тIехь).

Лексика

Къамелехь синонимех, антонимех, омонимех пайдаэцарна тIехь тергам.

Къамелехь дешнийн чIагIделлачу цхъаьнакхетарех (фразеологизмех) пайдаэцарна тIехь тергам (довзийтар).

Дешан хЮоттам (морфемика)

Хийцалучу дешнийн хЮоттам, морфемаш атта къасталучу дешнашкахь орамаш, дешхьалхенаш, суффиксаш, чаккхенаш билгалйахар (Iамийнарг карладаккхар).

Дешан лард. Чолхе дешнаш (довзийтар).

Морфологи

Коьрта а, гҮллакхан а кьамелан дакъош (йуьхьанцара довзийтар).

Цердош. Цердешнийн легар. 1, 2, 3, 4-чу легарийн цердешнаш.
Долахь цердешнийн легар (цѲераш, фамилеш).

Билгалдош. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш. Билгалдешнийн легар.1,2-чу легаран билгалдешнаш. Легалуш доцу билгалдешнаш (хьенан? стенан? хаттаршна жоп лун билгалдешнаш).

Терахьдош. Масаллин а, роҮаллин а терахьдешнаш.

ЦѲерметдош. Йаххийн цѲерметдешнаш (карладаккхар). Цхьаллин а, дукхаллин а терахьан йаххийн цѲерметдешнийн дожаршца хийцадалар.

Хандош. Хандешан билгалза кеп. Хандешнийн карара, йахана, йоҮу хан. Хандешнаш хенашца хийцадалар.

Куцдош (йукьара кхетам). МаьІна, хаттарш, кьамелехь пайдаэцар.

ДештҮаьхье.

Хуттург. Цхьалхе а, чолхе а предложенешкахь хуттургаш.

Дакьалгаш *ца, ма*, церан маьІна.

Синтаксис

Дош а, дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а, церан тераллех а, башхаллех а кхетар; аларан Үалашоне хьаьжжина, предложенийн тайпанаш (дийцаран, хаттаран, тѲедожоран); синхаамийн изьаре (айдаран а, айдаран йоцу а) хьаьжжина, предложенийн тайпанаш; йаьржина а, йаржаза а (Памийнарг карладаккхар). Цхьалхечу предложенин синтаксически таллам.

Цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш: хуттургаш йоцу а, хуттургашца йолу а. Цхьанатайпанчу меженашца йолчу предложенешкахь дагардаран интонаци (изьар).

Цхьалхе, чолхе предложени (йовзийтар).

Орфографи а, пунктуаци а

Орфографин син иралла нийсайаздаран Үалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хҮоттийна а, схьакховдийна а тексташ талларехь таллам а,

ша шена таллам а (карладаккхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехь пайдаэцар а).

Нийсайаздаран (орфографин) дошамах, дешан нийсайаздар къастош (нисдеш), пайдаэцар.

Нийсайаздаран бакьонаш а, царах пайдаэцар а: дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а йазйар; хуттургаш йоцуш а, хуттургашца а цхьаьнатоьхначу предложенешкахь сацаран хьаьркаш.

Шина цхьалхечу предложенех лаьтгачу чолхечу предложенехь сацаран хьаьркаш (тергам).

Къамел кхиор

Барта а, йозанан а тЕкеренан хьелаш (кехат, декъалваран открытка, дIакхайкхор (объявлени), и.д.кх.); диалог; монолог; текстан цIарехь текстан тема йа коьрта ойла гайтар.

Йозанан къамелан нийса хилар, хьал долуш хилар, исбаьхьалла а тидаме а оьцуш, тексташ (йелларш а, шен а) нисйар.

Схьаййцар, дIайазйар (текстан барта а, йозанан кепехь а ма-йарра схьаййцар, текстан барта хоржуш схьаййцар).

Сочинени йозанан белхан тайпа санна.

Талламан, йовзийтаран йешар. Текстехь гучу кепехь балийна хаам лахар. Текстехь болчу хааман буха тIехь цхьалхачу жамIийн кепаш йалор. Текстехь болчу хааман интерпретаци а, жамIдар а.

ЙУЪХЪАНЦАРЧУ ЙУККЪЕРЧУ ДЕШАРАН ТIЕГIАНЕХЪ «НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ПРОГРАММА КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМИАШ

ЛИЧНОСТНИ ЖАМИАШ

Йуьхьанцарчу школахь «Ненан (нохчийн) мотт» предмет Iаморан жамIехь кхетош-кхиоран гIуллакхдаран коьрта некъаш кхочушдечу хенахь дешархочун кхоллалур ду хIара **личностни** жамIаш:

гражданско-патриотически кхетош-кхиоран:

- шен Даймахакаца мехалаллин йукъаметтиг кхоллайалар, цу йукъахь республикин истори а, культура а гойту, ненан мотт Iаморехула а;
- шен этнокультурин а, россин а граждански идентичностах кхетар, Нохчийн Республикин пачхьалкхан маттах санна, ненан (нохчийн) меттан маьIналлех кхетар;
- шен мехкан а, даймехкан а дIадаханчун, таханенан, хиндолчун декъахь хилар, цу йукъахь исбаьхьаллин говзаршца болх барехь, хьелаш дийцаре дарехула а;
- шен а, кхечу а халкъашка ларам, цу йукъахь исбаьхьаллин говзаршкара масалийн буха тIехь кхуллуш берг а;
- йукъараллин декъашхочух санна, адамах болу дуьххьарлера кхетам, адаман бакьонех а, жобпаллех а, ларамах а, адаман сийлаллех а, леларан гIиллакх-оьздангаллин норманех а, адаманна йукъарчу йукъаметтигийн бакьонех а, цу йукъахь исбаьхьаллин говзаршкахь гайтинарш а;

син-оьздангаллин кхетош-кхиоран:

- шен дахарехь а, йешарехь а зеделлачунна тIе а тевжаш, хIора адаман индивидуальность ларар;
- догъэцар а, ларам а, диканиг лаар а гучудаккхар, царна йукъахь шегара хьал а, синхаамаш а бовзийтархьама, нийса меттан гIирсах пайдаэцар а;
- кхечу адаманна куьйган (физически) а, моральни (оьздангаллин) а зен дарна тIехьажийнчу леларан муьлхха а кепаш цайезар (пайдаэца цатарлучу меттан гIирсех йоьзнарш а цхьаьна);

эстетикин кхетош-кхиоран:

- исбаьхьаллин культурица лараме йукъаметтиг а, шовкъ а, искусстван тайпанашна а, шен а, кхечу а халкъийн ламасташна а, кхоллараллина а экамалла;
- исбаьхьаллин гIуллакхдаран тайп-тайпанчу кепашкахь ша гайта гIертар, меттан говзаллехь а цхьаьна; тIекеренан а, ша гайтаран а гIирсах санна, ненан меттан мехалаллех кхетар;

физически кхетош-кхиоран, могошаллин культура а, эмоцин хьал а кхолларан:

- меттан дешаран процесехь кхин тӀе (тӀетоьхна) хаам лохуш, гонахехь (цу йуккъехь хаамийн а) могошаллин а, кхерамзаллин (шена а, кхечу адамашна а) а дахаран кепан бакьонаш ларйар;
- къамелехь ша гайта тарлун некъаш харжарехь а, къамелан этикетан а, тӀекеренан бакьонийн а норманаш ларйарехь а гучудолу дегӀан а, синӀаткъаман а могошаллин тӀалам бар;

къинхьегаман кхетош-кхиоран:

- адаман а, йукъараллин а дахарехь къинхьегаман маӀнах кхетар, къинхьегаман жамӀаш жобпаллин хьаште хьажор а, лардаран йукъаметтигаш а, къинхьегаман гӀуллакхдаран тайп-тайпанчу кепашкахь дакъалацаран говзаллаш, исбаьхьаллин говзаршкара масалш дийцаре деш, тайп-тайпанчу корматаллашка кхоллалун шовкъ;

экологин кхетош-кхиоран:

- тексташца болх баран процесехь кхуллу Ӏалам Ӏалашдаран йукъаметтиг;
- цунна зен ден дараш цадезар;

Ӏилманан хаарийн мехаллаш:

- дуьненан Ӏилманехула долчу суьртах йуьхьанцара кхетамаш (цу йукъахь меттан системех, дийнна дуьненан Ӏилманехула долчу суьртан цхьана декъах санна, йуьхьанцара кхетамаш);
- довзаран хьашташ, жигаралла, дӀадолорна тӀера хилар, довзарехь хаа лаар а, шен лаамалла а, цуьнца цхьаьна ненан (нохчийн) мотт Ӏаморехь бовзаран хьашто а, и бовзарехь жигаралла а, шен лаамалла а.

МЕТАПРЕДМЕТАН ЖАМӀАШ

Йуьхьанцарчу школехь «Ненан (нохчийн мотт)» предмет Јаморан жамІехь дешархочун кхоллалур ду хІара дешаран универсальни довзаран дараш.

Коьрта маьІнийн дараш:

- тайп-тайпана меттан дакъош дуста (аьзнаш, дешнаш, предложенеш, тексташ), меттан дакъош дустархьама баххаш билгалдаха (къамелан дакъа хилар, грамматикин билгало, лексикин маьІна, и.д.кх.);
- меттан дакъойн тераллаш къасто;
- къастийнчу билгалонца объекташ (меттан дакъош) цхьаьнатоха;
- меттан дакъойн (аьзнийн, къамелан дакъойн, предложенийн, текстийн) классификаци йархьама ладаме билгало къасто; меттан дакъошна классификаци йан;
- хьехархочо йеллачу тергаман алгоритмаца меттан коьчалехь закономерносташ а, Ёостаналла а каро (схьалаха); меттан дакъошца болх беш, дарийн алгоритмана анализ йан, меттан дакъойн анализ йарехь ша дешаран (Јамаран) гІуллакхаш къасто;
- билгалйинчу алгоритман буха тІехь дешаран а, практикин а хьесап кхочушдан оьшучу хааман тоаме цахилар гучудаккха, кхин тІе оьшучу хааман хьашт кепе дало;
- меттан коьчална тІехь тергамбаран хьелашкахь бахьанийн-тІаьхьалонийн уьйраш билгалйаха, жамІаш дан.

Коьрта талламан дараш:

- хьехархочун гІоьнца Јалашо кепе йало, меттан объектан, къамелан хьолан хийцамийн план хІотто;
- тІедиллар кхочушдаран масех кеп йуста, уггар йогІуш йерг харжа (йалийнчу критерийн буха тІехь);
- схьакховдийнчу планаца чолхе боцу лингвистикин мини-таллам дІабахьа, схьакховдийнчу планаца проектан тІедиллар кхочушдан;
- жамІаш кепе дало а, меттан коьчална тІехь бинчу тергаман (классификацин, дустаран, талламан) жамІийн буха тІехь уьш тешаллашца тІечІагІдан а; билгалйинчу меттан коьчалан анализан процессехь хьехархочун гІоьнца хаттарийн кепаш йало;
- процессийн а, хиламийн а, церан тІаьхьалонийн а и санначу йа терачу хьелашкахь хила тарлучу кхиаран прогноз йан.

Хаамца болх бар:

- хаам схъэцаран хьоста харжа: боьху хаам схъэцархьама, нисбархьама оьшу дошам;
- билгалдинчу хьостанехь (дошам тГехь, справочник тГехь) йеллачу алгоритмаца гучу кепяхь балийна болу хаам схъалаха (каро);
- шенна йа хьехархочо и талла (дошамашна, справочникашна, Iаматашна тIе о хьожуш) схъакховдийначу некъаца бакъ болу а, бакъ боцу а хаам бовза;
- Интернет машинехь хаам (дешан йаздарх, аларх, дешан маьIнах, дешан схъадаларх, дешан синонимех) лохуш, баккхийчеран (хьехаран белхахойн, дайн-нанойн, законехь векалш болчеран) гIоьнца информационни кхерамзаллин бакъонаш ларйан;
- дешаран хьесапе хьаьжжина, анализ йан а, кхолла а текстан, видеон-, графикаин, озан хаам;
- таблицийн, схемийн кепяхь билгалбинчу лингвистикин хаамах кхета; лингвистикин хаам бовзийтархьама ша схемаш, таблицаш кхолла.

Йуьхьанцарчу школехь «Ненан (нохчийн) мотт» предмет Iаморан жамIехь дешархочун кхоллалур ду хIара дешаран универсальни **коммуникативни** дараш.

Текере:

- хетарг тIеэца а, кепе дало а, бевзачарна йукъахь Iалашонашца а, тIекеренан хьелашца а цхьаьнайогIу эмоцеш гайта а;
- къамелхочуьнца лараме йукъаметтиг лело, диалог а, дискусси а дIайахьаран бакъонаш ларйан;
- хетарг тайп-тайпана хила тарлуш хиларх кхета;
- оьзда а, аргументаш йалош а шена хетарг дIаала;
- хIоттийнчу хьесапе хьаьжжина, къамелан алар хIотто;
- къамелан хьоле хьаьжжина, барта а, йозанан кепяхь а тексташ (суртхIоттор, ойлайар, дийцар) кхолла;
- тергаман, мини-талламан, проектан тIедахкарийн жамIех а, шимма цхьаьна а, тобанашца а бинчу белхан жамIех а нахана гуш-хезаш дIадийца доцца къамел дар кечдан;
- къамел даран (выступленин) текстана иллюстрацин коьчал (дехкина суьрташ, даьхна суьрташ (фото), плакаташ) харжа.

Йуьхьанцарчу школехь Iаморан чаккхенгахь «Нохчийн мотт» предмет Iаморан жамIехь дешархочун кхуьур ду хIара дешаран универсальни **регулятивни** дараш.

Самоорганизацци:

- жамIе кхачархьама, дешаран хьесап кхочушдарехула дарийн план хIотто;
- хьаьржинчу дарийн хьалх-тIаьхьалла (рогIалла) хIотто.

Самоконтроль:

- дешаран гIуллакхдаран кхиаман/аьтто цабаларан бахьанаш къасто;
- къамелан а, нийсайаздаран а гIалаташ иэшорхьама, шен дешаран дараш нисдан;
- меттан дакъойх пайдаэцархьама, къасторхьама, характеристика йархьама хIоттийнчу дешаран (Iаморан) хьесапца гIуллакхдаран жамI цхьаьнадало;
- маттехула йолчу коьчалца болх беш дина гIалат схьалаха, нийсайаздаран(орфографин) а, пунктуацин а гIалат схьалаха (каро);
- однокласникийн гIуллакхдаран а, шен гIуллакхдаран а жамIаш дуста, йалийнчу критерешца церан нийса (объективно) мах хадо.

Цхьаьна гIуллакхдар:

- хьехархочо йеллачу планированин кепан, йукъан гIулчийн а, хенийн а дIанисйаран буха тIехь, стандартни (типовой) хьолехь, йощачу хенан а, йеххачу хенан а Iалошонаш (йукъара хьесапашкахь дакъалацар тидаме о оьцуш, индивидуальни) кепе йало;
- цхьаьна гIуллакхдаран Iалашо тIеэца, цуьнга кхачаран дараш цхьаьна хIитто: ролаш дIасайекъа, бартбан, цхьаьна бечу белхан процесс а, жамIаш а дийцаре дан;
- куьйгалла дан, тIедиллинарг кхочушдан, аьллачун тIехь хила а кийча хилар гайта;
- белхан шен дакъа жобпаллица кхочушдан;
- йукъарчу жамIехь ша лаьцначу декъан мах хадо;
- йеллачу (схьакховдийнчу) кепашна тIе а тевжаш, цхьаьна ден проектан тIедахкарш кхочушдан.

ПРЕДМЕТАН ЖАМИАШ

1-4 классашкахь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Iаморо аьтто бо:

- адамийн тГекеренан коьртачу гГирсах санна нохчийн маттах кхета, нохчийн мотт нохчийн халкъан синъобздангаллин коьрта мехалла санна тГеэца;
- халкъан ламасташ а, культура а карайерзорехь а, чГагГйарехь а нохчийн меттан маьІнах кхета;
- ненан мотт бовзаран шовкъ а, и Іамо лаам а гайта;
- Россин Федерацин меттан а, культурин а цхьааллин а, тайп-тайпаналлин а шортенах, Россин халкъийн кхечу меттанашна йукъахь нохчийн меттан меттигах а йуьхьанцара кхетамаш кхолла;
- нохчийн меттан фонетикех, лексикех, грамматикех, орфографех, пунктуацех йуьхьанцара хаамаш кхолла;
- къамелан гГуллакхдарехь карадерзийнчу хаарех пайдаэца хаар кхолла, къамелехь Іамийнчу лексикех пайдаэца, карайерзийнчу лексикех а, маттах долчу хаарех а пайда а оьцуш, барта аларш хІитто;
- къамелан этикетехула Іамийнчу кепех пайда а оьцуш, къамелан тГекеренехь дакъалаца;
- нохчийн маттахь къамелан гГуллакхдаран массо а тайпанаш (ладогІар, къамел дар, йешар, йоза) вовшахтаха а, кхио а, билгалйинчу темехула даккхий доцу дийцарш хІитто хаар кхолла.

КЛАССАШКАХУЛА ПРЕДМЕТАН ЖАМІАШ

1 КЛАСС

Дешархо Іемар ву:

- дош а, предложени а йовза (къасто); предложенешкара дешнаш схьакъасто;
- суьртийн а, схемийн а гГюьнца къамел маьІнин дакъошка (предложенешка) декъа;
- къамелехь нохчийн меттан гГиллакхе дешнех пайдаэца (маршалла хаттар– Іуьйре дика хуьлда! Суьйре дика хуьлда! Де дика хуьлда! Іодика йар – Іодика йойла! благодарность – Дела реза хуьлда! Баркалла! ...).
- нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитаца йолу башхалла къасто;
- мукъа а, мукъаза а аьзнаш довза (къасто);
- зевне а, къора а мукъазнаш довза (къасто);

- «аз» а, «элп» а кхетамаш бовза (къасто);
- цхъана йа масех озаца къаьсташ долу дешнаш дуйхь-дуйхьал хIиттор: *лом, лам, кхор, кор, лу, ло*;
- *ккх, тт, лл, и.д.кх.* шала мукъазнаш деха цхъа аз санна схъаала;
- схемина тIе а тевжаш, къамелан аьзнашна характеристика йан;
- Iамош долу нохчийн меттан аьзнаш оьрсийн меттан аьзнашца дуста (соотнести);
- дашехь дешдакьойн барам билгалбаккха (къасто); дешнаш дешдакьошка декъа (атта дешнаш: мукъазчеран цхъаьнакхетарш доцу дешнаш);
- нохчийн абатан (алфавитан) элпийн цIераш нийса йаха; нохчийн абатан (алфавитан) элпийн рогIаллех долчу хаарех, кIеззигчу дешнийн къепйоза нисдеш, пайдаэца;
- талхор доцучу цIена къаьстачу хотIаца даккхий а, могIанан а элпаш, элпийн, дешнийн цхъаьнатохарш йаздан;
- Iамийнчу нийсайаздаран бакьонех пайдаэца: нохчийн меттан шатайпанчу элпийн (*аь, оь, уь, юь, яь, гI, кI, къ, кх, пI, тI, хI, хь, цI, чI, I*) йаздар. *щ, ь, ы, ф, ё, е* элпашца долчу дешнийн йаздар;
- *е, ё, ю, я, й* элпийн гIуллакх (функциш) къастор;
- предложенехь дешнийн къаьстина йаздар; предложенин чаккхенгахь сацаран хъаьркаш: тIадам, хаттаран а, айдаран а хъаьркаш; предложенин йуьххьехь а, долахь цIерашкахь (цIерашкахь, фамилешкахь, дийнатийн цIерашкахь) а доккха элп; дош дешдакьошца (атта меттигаш: кху кепарчу дешдакьойх лаьтта дешнаш «мукъаза + мукъа») сехьадаккхар;
- дешнаш а, предложенеш а, 25 дашал сов барам боцу тексташ а нийса схъайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);
- нийсайаздар аларца ца къаьсташ долу дешнаш а, 3-5 дашах лаьтта предложенеш а, 20 дашал сов барам боцу тексташ а олуш дIайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);
- элпийн боцу графин гIирсийн гIуллакхах кхетар: дешнашна йукъарчу кIайдарган, сехьадаккхаран хъаьркан;
- Iамийнчу бакьонашна долу гIалаташ, опискаш каро (схъалаха) а, нисйан а;
- йешначу текстах кхета;
- интонаци (иэшар) а, предложенин чаккхенгара сацаран хъаьркашца йогIу соцунгIаш а ларйеш, йоца тексташ хозуйгтуш а, дагахь а йеша (кхета а кхеташ);
- текстехь, маьIна нисдан оьшу дешнаш схъалаха;
- дешнийн кепийн гуламах предложени хIотто;

- кеп йохийна предложенеш меттахИитто;
- предложенин схемаш йеша, предложени а, цуьнан схема а йуста (соотнести), схемица а, билгалдинчу дешнашца а предложенеш хИитто;
- сюжетан суьрташкахула а, тергамашкахула а барта 3-5 предложенех лаятта текст хЮтто;
- нохчийн маттехула йолчу тексташкахь оьрсийн маттара тIеэцна дешнаш довза;
- дешаран хьесапаш кхочушдеш, Iамийнчу кхетамех пайдаэца.

2 КЛАСС

Дешархо Iемар ву:

- тIекеренан коьрта гIирс санна, мотт тIеэца;
- тергамах а, анализах а мотт бовзаран некъах санна пайдаэца;
- дашехь дешдакъойн барам билгалбаккха (къасто) (мукъазчеран цхьаьнакхетарш долчу дешнашкахь а цхьаьна); дош дешдакъошка декъа;
- *е, ё, ю, я* элпийн гIуллакх тидаме а оьцуш, аьзнийн а, элпийн а хЮттаман цхьаьнабар къасто;
- цхьанаораман дешнаш лаха (каро);
- дашехь орам билгалбаккха (атта меттигаш);
- текстехь дукха маьIнийн дешнех пайдаэцна меттигаш гучуйаха а, церан маьIнех кхета а, дешаран дошамашкахула маьIна нисдан а; синонимех а, антонимех (кхетамийн цIераш а ца йохуш) пайдаэцна меттигаш гучуйаха;
- долахь а, йукъара а цIердешнаш боху кхетамаш къасто (определять);
- «*мила?*», «*хIун?*» бохучу хаттаршна жоп лун дешнаш довза;
- «*хIун до?*», «*хIун дина?*», «*хIун дийр ду?*» бохучу хаттаршна жоп лун дешнаш довза;
- «*муха?*», «*хьенан?*», «*стенан?*» бохучу хаттаршна жоп лун дешнаш довза;
- Iаларан Iалашоне, эмоцин иэшаре хьаьжжина, предложенин тайпа къасто;
- Iамийнчу нийсайаздаран бакьонех пайдаэца, царна йукъахь: адамийн цIерашкахь, дайн цIерашкахь, фамилешкахь, дийнатийн цIерашкахь, меттигийн цIерашкахь доккха элп; дештIаьхенийн цIердешнашца къаьстина йазйар;
- дешнаш а, предложенеш а, 45 дашал сов барам боцу тексташ а нийса схьайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);
- Iамийна нийсайаздаран бакьонаш тидаме а оьцуш, дешнаш, предложенеш, 40 дашал сов барам боцу тексташ а олуш дIайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);
- опискаш, Iамийнчу бакьонашна долу гIалаташ схьалаха а, нисдан а;

- Таматан дошамех пайдаэца;
- нийсааларан (орфоэпин) норманаш, нийса интонаци (эшар) лар а йеш, барта диалоган а, монологан а аларш (билгалйинчу темина, тергамийн бух тГехь 2-4 предложени) хИитто;
- суьртан репродукцихула барта дийцар хЮотто;
- йешначун (хезначун) буха тГехь барта а, йозанан кепяхь а (1-2 предложени) цхьалхечу жамИийн кеп кхолла;
- хаттаршца царна йукъара маИнийн уьйр а къастош, дешнех предложенеш хИитто;
- декъалдарийн билгалдинчу масалийн анализ дАйахьарехь декъалваран жанран башхаллаш йийцаре йан, текстийн-декъалдарийн хЮоттаман анализ йан;
- текстан тема билгалйаккха а, текстана цуьнан тема гойту цГе тилла а;
- уьйр йоцчу предложенех, текстан дакъойх текст хЮотто;
- хаттаршна тГе а тевжаш, 30-45 дешнийн барамехь дийцаран текстан ма-йарра схьайийцар дАйаздан;
- шен дешнашца Тамийнчу кхетамийн маИнех кхето; Тамийнчу кхетамех пайдаэца.

3 КЛАСС

Дешархо Темар ву:

- къоман тЕкеренан мотт санна нохчийн меттан маИнах кхето;
- лингвистикин экспериментах мотт бовзаран некъах санна пайдаэца;
- билгалйинчу параметрашца дашехь а, дашехь доцуш а абзнийн характеристика йан, дустар кхочушдан, классификаци йан.
- дешан абзнийн-элпийн анализ йан (транскрипци ца йеш);
- цхьанаораман дешнаш а, цхьана дешан кепаш а къасто; цхьанаораман дешнаш а, синонимаш а къасто;
- билгал къасталучу морфемашца долчу дешнашкахь чаккхе, орам, дешхьалхе, суффикс схьалаха (каро);
- синонимех а, антонимех а пайдаэцна меттигаш гучуйаха; тайп-тайпанчу къамелан дакъойн дешнашна синонимаш а, антонимаш а йало;
- нийсачу а, тГедеанчу а маИнехь далийна дешнаш (атта дешнаш) довза;
- текстехь дешан маИна къасто;
- къамелехь а, йозанехь а *-р, -хо, -ча* суффиксашца долчу дешнех пайдаэца;
- хьастаран-жимдаран суффиксийн гЮьнца дешнаш кхолла (*цIа-цIелиг, кема-кемалг...*);

- цѢрдешнаш довза; цѢрдешнийн грамматикин билгалонаш къасто: класс, терахь, дожар;
- билгалдешнаш довза; билгалдешнийн грамматикин билгалонаш къасто: класс, терахь, дожар;
- лааме а, лаамаза а билгалдешнаш къасто;
- цхьаллин йа дукхаллин терахьан бен кеп йоцу цѢрдешнаш къасто (довза);
- хандешнаш довза; «хИун дан?» бохучу хаттарна жоп лун хандешнаш къасто; хандешнийн хан билгалйаккха;
- йаххыйн цѢрметдешнаш (йуьхьанцарчу кепехь) довза; йаххыйн цѢрметдешнех, текстехь ца оьшу йух-йуха аларш дІадахархьама, пайдаэца;
- дештІаьхьенаш а, дешхьалхенаш а къасто;
- аларан Іалашоне а, эмоцин иэшаре а хьаьжжина, предложенин тайпа къасто;
- предложенин коьрта а, коьртаза (тайпанашка а ца йоькьуш) меженаш лаха;
- йаьржина а, йаьржаза а предложенеш йовза;
- дешнаш, предложенеш, 60 дашал сов барам боцу тексташ нийса схьайазйан;
- Іамийна нийсайаздаран бакьонаш тидаме а оьцуш, 55 дашал сов барам боцу тексташ олуш дІайазйан;
- опискаш а, Іамийнчу бакьонашна долу гІалаташ а лаха, нисдан;
- тайп-тайпанчу тайпанийн текстех кхета, текстехь балийна (белла) хаам схьалаха;
- бешначу (хезначу) хааман буха тІехь барта а, йозанехь а (1-2 предложени) цхьалхечу жамІийн кеп кхолла;
- нийсааларан (орфоэпин) норманаш, нийса интонаци (иэшар) лар а йеш, барта диалоган а, монологан а аларш (билгалйинчу темина, тергамийн буха тІехь 3-5 предложенех) хІитго; къамелан этикетан норманех пайда а оьцуш, шайца кхайкхар, дехар, бехк цабиллар, баркалла алар, духатохар долу йаккхий йоцу барта а, йозанан а тексташ (2-4 предложени) кхолла;
- текстехь предложенийн уьйр къасто (**а** хуттурган гІоьнца);
- текстехь коьрта дешнаш къасто;
- текстан тема а, текстан коьрта ойла а билгалйаккха;
- текстан дакъош (абзацаш) билгалдаха а, коьртачу дешнийн йа предложенийн гІоьнца церан маьІнийн чулацам гайта а;
- текстан план хІотго, цунна тІоьхула текст кхолла а, текст нисйан а;
- йеллачу, массара цхьаьна йа ша хІоттийнчу планаца ма-дарра схьадийцар дІайаздан;
- шен дешнашца Іамийнчу кхетамийн маьІнех кхето; Іамийнчу кхетамех пайдаэца;

- дошаман гІоьнца дешан маьІна нисдан;
- мини-таллам дІабахьа, проектан гІуллакхдарехь дакъалаца.

4 КЛАСС

Дешархо Іемар ву:

- Россин Федерацин махкахь меттан а, культурин а тайп-тайпаналлех кхета, мотт халкъан син-обздангаллин коьртачу мехаллех цхьаь хилар тІеэца;
- тІекеренан коьртачу гІирсах санна, меттан маьІнах кхета; Нохчийн республикин пачхьалкхан а, къоман тІекеренан а мотт санна, нохчийн меттан меттигах кхета;
- нийса барта а, йозанан а къамел адаман обздангаллин йукъара гайтам санна тІеэца;
- деллачу дешнашна синонимаш йало; деллачу дешнашна антонимаш йало;
- къамелехь маьІна нисдан обшу дешнаш гучудаха, контекстехула дешан маьІна къасто;
- атта схьакъасталучу морфемашца долчу дешнийн хІоттамехула таллам бан; дешан хІоттаман схема хІотто; дешан хІоттам йеллачу схемица цхьаьнабало;
- карайерзийнчу грамматикин билгалонийн комплексца (Іамийнчун барамехь), дош билгалчу къамелан декъан хилар къасто;
- цІердешнийн грамматикин билгалонаш къасто: легар, класс, терахь, дожар;
- билгалдешнийн грамматикин билгалонаш къасто: терахь, дожар, кеп (*лааме, лаамаза*);
- билгалдешнаш дожарца лега;
- терахьдешнаш довза а, царех пайдаэца а, масаллин а, рогааллин а терахьдешнаш къасто;
- хандешан билгалза кеп къасто (схьалаха); хандешан хан къасто;
- йуьхьан цІерметдешан йуьхьанцарчу кепан грамматикин билгалонаш къасто: йуьхь, терахь; йаххийн цІерметдешнех, текстехь ца обшу йух-йуха аларш дІадахархьама, пайдаэца;
- дош, дешнийн цхьаьнакхетар, предложени къасто (йовза);
- аларан Іалашоне а, эмоцин изшаре а хьаьжжина а, предложенийн классификаци йан;
- йаьржина а, йаьржаза а предложенеш йовза;
- цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш йовза; цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш хІитто; цхьанатайпанчу меженашца йолчу предложенех къамелехь пайдаэца;

- цхьалхе йаьржина предложенеш а, шина цхьалхечу предложенех лаьтта чолхе предложенеш а дласакъасто; цхьалхечу предложенина синтаксисан таллам бан;
- Iамийнчу нийсайаздаран бакъонех пайдаэца, царна йукъахь: долахь цIерашкахь доккха элп; йукъарчу цIерашкахь а, кхечу къамелан дакъошкахь а (нохчийн меттан дешнашкахь) *я, яь, ю, юь, е (ë)* элпаш; тIеэцначу (йукъарчу) дешнашкахь а, кхечу къамелан дакъошкахь а *я, ю, е (ë)* элпаш; долахь цIерашкахь *я, яь, ю, юь, е (ë)*, тIеэцначу (дохлахь цIерашкахь) *я, ю, е (ë)* элпаш; мукъаза элпаш (*къ, кI, кх, гI и т.д.*); *-эв, -авь, -ев* йаздаран бакъонаш; оьрсийн маттера а, оьрсийн маттехула а тIеэцначу дешнашкахь *ц, ь, ы, ф* элпаш йаздар; мукъа аьзнаш [*и*], [*уь*] деха хилар гойтуш, *й* элп йаздар; йеха а, йоца дифтонгаш *иэ, уо*; чаккхенгахь *-г, -к* элпаш долчу цIердешнашкахь *а* и *и* элпаш; дешан чаккхенгахь шала мукъаза элпаш; нохчийн меттан шалха мукъаза элпаш; дешан чаккхенгахь *н*; цIердешнашца а, йаххийн цIерметдешнашца а дештIаьхъенийн къаьстина йазйар; *ца, ма* дакъалгийн хандешнашца къаьстина йаздар; *й, ь, ь* долчу дешнийн сехьадаккхар; шала мукъазчу элпашца долчу дешнийн сехьадаккхар; шалхачу мукъазчу элпашца долчу дешнийн сехьадаккхар; дукхалин терахьан цIердешнийн чаккхенаш; дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а (*ца, ма, а*) йазйар; *а* хуттурго а, хуттургаш йоцуш а цхьаьнатоьхначу цхьанатайпанара меженашца йолчу предложенешкахь сацаран хьаьркаш; шина цхьалхечу предложенех лаьтгачу чолхечу предложенехь сацаран хьаьркаш;
- 80 дашал сов барам боцу тексташ нийса схьайазйан;
- Iамийна нийсайаздаран бакъонаш тидаме а оьцуш, 75 дашал сов барам боцу тексташ олуш дIайазйан;
- опискаш, Iамийнчу бакъонашна орфографин а, пунктуацин а гIалаташ схьалаха а, нисдан а;
- тIекеренан хьолах кхета (муьлхачу Iалашонца, хьаьнца, мичахь хуьлуш йу тIекере); тIекеренан хьолахь нийса (адекватни) меттан гIирсаш харжа;
- нийса интонаци, къамелан зIе хиларан норманаш, орфоэпин норманаш ларйеш, барта диалоган а, монологан а аларш (4-6 предложени) хIитто;
- барта а, йозанан кепахь (йозанан тIекеренан билгалчу хьолана лерина (кехаташ, декъалваран открыткаш, дIакхайкхорш (объявленеш), и.д.кх.) а, йаккхий йоцу тексташ (3-5 предложенех) кхолла;
- текстан тема а, коьрта ойла а къасто; темина йа коьртачу ойланна тIе а тевжаш, текстана ша цIе тилла;
- предложенийн а, текстан дакъойн а къеп нисйан;

- йеллачу тексташна план хЮтто;
- текст ма-йарра схъаййцар кхочушдан (барта а, йозанан кепахь а);
- текст хоржуш (йукъ-йукъара) схъаййцар кхочушдан (барта);
- билгалйинчу теманашца сочиненеш йазйан (хьалххе кечам биначул тIаьхьа);
- довзийтаран, талламан йешар, хаам лахар кхочушдан; бешначу (хезначу) хааман буха тIехь барта а, йозанан кепехь а цхьалхечу жамIийн кепаш йало; текстехь йолчу хааман интерпретаци йан а, жамIаш дан а;
- шен дешнашца Iамийнчу кхетамийн маьIна даста; Iамийнчу кхетамех пайдаэца;
- дошаман (кехатан а, электронан а носитель тIехь) гIоьнца, тIаьхьа хьожучу чуваларан хьелашкахь Интернет чохь дешан маьIна нисдан.

Тематикин планировани

Белхан программа хЮттош, тематикин планированехь тидаме эцна хила йеза дешаран-методикин коьчалш ларалуш йолчу ЭОР-х пайдацаран таронаш.

1 класс (99 сахьт)

№ п/п	Дакъа	Чулацам	Iамор вовшахтохаран некъаш а, кепаш а. Дешархойн гIуллакхдаран характеристика
Йоза-дешар Iамор – 55 с.			
1.	Къамел кхиор (10 сахьт¹)	Гайтаме-васте моделийн гЮьнца къамелах болу йуьхьанцара кхетам. Къамел суьртийн а, схемийн а гЮьнца мабIнийн дакъошка (предложенешка) декъар. Текстах болу йуьхьанцара кхетам. Хозуйтуш ша йоьшуш а, ладугIуш а текстах кхетар. ХIума а, цуьнан цIе йоккху дош а. (Мила?), (хIун?) бохучу хаттаршна жопаш лун дешнаш. ХIуманийн дараш гойту дешнаш. Дашах а, предложенех а йукъара кхетам. Iаморан диалогехь дакъалацар. Билгалйаьхначу теманашна а, хьелашна а йуьхьанцара диалог хЮттор. Сюжетан суьртех а, шайн ловзарех а, занятех а, тергамех а дийцаран кепехь кегий дийцарш хIиттор. Къамелан гIиллакхаш. Нохчийн меттан	Хьехархочун къамел тIезцар. Къамелан аьзнаш довзар. Аьзнаш, дешнаш, цхьалхе предложенеш йухаалар (хьехархочунна тIаьххье). Хьалх-тIаьхьалла нийса йолчу сюжетан суьрташца болх бар: суьрташ тIехь гайтинчу хиламийн анализ, сюжет иййцаре йар, суьрташна тIе а тевжаш, барта дийцар хЮттор. Хьалх-тIаьхьалла нийса йоцчу (талхийна йолчу) сюжетан суьрташца болх бар: суьрташ тIехь гайтинчу хиламийн анализ, хиламийн хьалх-тIаьхьалла нисйар, хиламийн хьалх-тIаьхьалла нисйинчу сюжетан суьрташна тIехула барта дийцар хЮттор. ХIума а, цуьнан цIе йоккхуш долу дош а довзар. Мила? ХIун? бохучу хатаршна жоп луш долу дешнаш довзар. Ши хIума йа дуккха а йолу хIуманаш а, церан цIе йоккху дешнаш а довзар. ХIуманаш а, дараш а довзар а, цаьрца догIу дешнаш цхьаьнадалор (соотнесение) а.

¹ Выделенное количество учебных часов на изучение разделов носит рекомендательный характер и может быть скорректировано для обеспечения возможности реализации дифференциации содержания с учётом уровня готовности первоклассников

		гИллакхе дешнаш (маршалла хаттар– <i>Гуьйре дика хуьлда! Суьйре дика хуьлда! Де дика хуьлда! Иодика йар – Иодика йойла! благодарность – Дела реза хуьлда! Баркалла! ...</i>). Хаттаран предложенин интонаци (йиш). Нохчийн маттехула йолчу тексташкахь оьрсийн матгара тӀеэцна дешнаш довзар.	ХӀуманийн а, церан цӀераш йохучу дешнийн а тобанаш йар. Тобанаш йаран билгало къастор, тобанера совнаха элемент (хӀума йа дош) дӀайаккхар. Графикин хаамца болх бар. Дош а, предложени а йовзар. Тексте ладогӀар, ладугӀучу хенахь текстах кхетар. Билгалйинчу схемица предложенеш хӀиттор (барта). 2-3 предложенех йолу текст хӀоттор (барта). Хьехархочун хаттаршна жьопаш далар. Билгалйинчу моделаца диалогаш хӀиттор. Дийцаран кепехь даккхий доцу дийцарш хӀиторехь цхьаьна болх бар (масала, школера дахарх лаьцна дийцар, и.д.кх.). Ша бен болх: тӀетовжаран дешнашца доцца дийцар хӀоттор. Этикетан кепехь (<i>Гуьйре дика хуьлда! Де дика хуьлда! Иодика йойла! Дела реза хуьлда! Баркалла! и.д.кх.</i>) пайда а оьцуш, дешаран диалог хӀоттор. Хаттаран предложенех пайдаэцар: <i>ХӀара хӀун ю? Иза мила ву?</i> Нохчийн къамелан этикетан кепехь тайп-тайпанчу теманашкахула дешаран процесехь а, классал арахьарчу мероприятешкахь а пайдаэцар. Хаттаран иэшар лар а йеш, хаттаран предложенеш йалор. Нохчийн маттахь йолчу тексташкахь оьрсийн матгара тӀеэцна дешнаш довзар.
2.	Дош а, предложени а (4 сахьт)	Дешан маӀнин тергам. Гергара а, дуьхьалара а маӀна долу дешнаш. Уьйр лелорехь дешан меттиг а, цуьнан гӀуллакх а. Къамелехь хӀуманаш, хӀуманийн билгалонаш, дараш билгалдечу дешнех нийса пайдаэцар. Дош а, дешнийн цхьаьнакхетар а. ХӀума (объект) йовзар санна дош тӀеэцар. Дешан маӀнина тӀехь тергам. Дош а, цо билгалйо хӀума а йовзар (къастар). Дош а, предложени а йовзар. Предложеница	Хьехархочо/дешархоша йоьшу говзар (дийцар) хазарца тӀеэцар. Дешдакьошца, тӀаьхьа (хӀораннан амалца йогӀучу йешаран чехкалица) дийнна дешнашца а, шера йешар. Дешнаш дешдакьошка декъар, дешнашкахь дешдакьойн барам къастор. Дашехь аьзнийн хьалх-тӀаьхьалла къастор. Текстера аларехула а, йешаран техникехула а хала долу дешнаш дешар. Текстан анализ: йешначу текстехула хӀиттийнчу хаттаршна жьопаш далар, текстехь оьшу хаам схьакарор.

		болх бар: дешнаш билгалдахар, церан хьалх-тӀаьхьалла (рогӀалла) хийцар. Предложенин йозанан кеп йалор. Тайп-тайпанчу эшарца (интонација) предложенеш дӀайешар. Интонированин (иэшарца йешаран) хаарш шардар. Текстера предложенин барам билгалбар. Диалог. 1-на тӀера 10-на тӀекхаччалц дагардар.	Говзаран чулацам цӀарца бустар (соотнесение). Шен жьопаш однокласникийн жьопашца дустар, йешначу говзаран хьокъехь шен а, кхечуьнан а аларан мах хадор. Иллюстраци а, говзаран чулацам а дуьх-дуьхьал хӀоттор. Цхьаьна бен болх: билгалдинчу дашца предложени йалор. Ловзаран кепехь шардар «Лайн мижарг»: цхьацца дош тӀе а тухуш (по цепочке), предложенеш йаржор. Ловзар «Дийна дешнаш» (дешархоша предложенера дешнийн роль ловзайо, предложенехь дешнийн меттиг хуьйцу, нисделларг дӀадоьшу). Предложенин модель хӀоттор: предложенехь маса дош ду къастор а, хӀора дош асанца (полоской) билгалдар а. Ша бен болх: предложенехь маса дош ду къастор а, дешнаш асанашца билгалдар а. Предложенин моделаца болх: моделан хийцаре хьаьбжжина, предложени хийцар. Ловзаран кепехь шардар «Моделехула предложени кхолла». Ловзар «Предложенехь гӀалат нисде» (грамматикин а, маӀнин а гӀалаташ долу предложенеш нисйар). Дешаран диалог «ХӀун дан мега хӀуманах а, ткьа иштта оцу хӀуманан цӀе йоккхучу дашах а?», диалогехь дакъалацаро гӀо до хьалхарчу классан дешархошна дош а, цу дашо билгалйо хӀума а йовза буйлабала. Барта а, йозанехь а цхьанна тӀера иттана тӀе кхаччалц дагардар. Тобанехь болх: Нохчийн маттахь йолчу тексташкахь оьрсийн маттера тӀеэцна дешнаш довзар.
3.	Фонетика (12 сахьт)	Къамелан аьзнаш. Дешан аьзнийн хӀоттаман а, цуьнан маӀнийн а цхьаалла. Дашехь долчу аьзнийн хьалх-тӀаьхьалла а, аьзнийн барам а къастор. Схемина тӀе а тевжаш, къамелан аьзнийн характеристика йар. Нохчийн меттан аьзнаш оьрсийн меттан аьзнашца дустар. «К» элпаца билгалде аьзнаш.	Схемина тӀе а тевжаш, къамелан аьзнийн характеристика йар. Аьзнийн а, элпийн а бараман базар (соотношение). Аларе а, декаре а хьаьбжжина, нохчийн меттан мукъачу, мукъазчу аьзнийн артикуляци. Мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн характеристика. Мукъа а, мукъаза а аьзнаш билгалден элпийн башхалла (различие).

		Цхъана йа масех озаца къабсташ долу дешнаш дуьхь-дуьхьал хИттор: <i>лом, лам, кхор, кор, лу, ло</i>. Дешан абзнийн анализ, абзнийн моделашца болх бар: дешан абзнийн хЮттаман модель йиллар, билгалйинчу моделаца догIу дешнаш далор. Мукъа, мукъаза абзнаш а, зевне, къора мукъаза абзнаш а довзар (къастар). Нохчийн меттан ша-тайпа абзнаш: <i>кх, къ, кI, аб, ов, уь, юь, яь, хь, гI, nI, mI, xI, цI, чI, I</i>. Дешдакъа аларан уггаре жима дакъа санна. Дешнаш дешдакъошка декъар. Дашехь дешдакъойн барам. Дешнаш дешдакъошца дешар. Нохчийн меттан абзнаш. Абат (алфавит). Нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитах къастар.	Дешнийн аларехь абзнаш билгалдар. Хьалхарчу/гIабхьарчу озаца дешнийн классификаци йар. Таблица гIе а тевжаш, билгалдинчу абзнийн характеристика йар. Цхъана озаца къабсташ долу дешнаш дуьхь-дуьхьал хИттор. Билгалдинчу озаца дош харжар. Иамош долу нохчийн меттан абзнаш оьрсийн меттан абзнашца дустар. Нохчийн меттан ша-тайпанчу абзнийн дифференциаци йар. Ша-тайпа мукъазчу <i>кх, къ, кI, аб, ов, уь, юь, яь, хь, гI, nI, mI, xI, цI, чI, I</i> абзнийн алар. Долахьчу цIерашкахь абзнийн а, элпийн а бараман богIуш хилар. Шимма цхъаьна болх беш, алфавитан къепехь элпаш дIанисдар. Нохчийн меттан алфавитан оьрсийн алфавитах къастар. Ловзаран кепехь шардар: «Суна гIабхьара ала» (абзнашка ладогIар а, карладахар а). Мукъа а, мукъаза а абзнаш довзар (къастор). Дешан модель хЮттор. Моделаца болх: дашехь аз билгалдечу метте хьабжжина, оьшу модель харжар (дешан йуьххьехь, йуккъехь, чаккхенгахь: <i>урс, бурч, зу, москал, лами, тIадам.</i>). Шардар: билгалдинчу озаца дешнаш харжар. Дешан абзнийн анализ кхочушйар. Цхъаьна бен болх: хьалхарчу озе хьабжжина, дешнаш тобанашкахь цхъаьнатохар. Дешаран диалог: «Стенца къабста аларехь мукъа абзнаш мукъазчу абзних?»», диалогехь дакъалацаран жамI санна: дуьхьало йолуш/йоцуш долу мукъа а, мукъаза а абзнаш довзар. Шимма цхъаьна бен болх: озан хЮттаман моделаш йустар (цхъатералла, башхаллаш). Дешнаш дешдакъошца алар. Дош дешдакъошца декъар. Дешдакъойн билгалбинчу барамца дешнаш харжар.

			Тобанашкахь болх: дашехь дешдакьойн бараме хьаьжжина, дешнаш вовшахтохар. Дашехь маса дешдакьа ду билгалдоккхуш, тIечIагIдар а далош, комментарешца шардар кхочушдар. Шимма цхьаьна бен болх: дешдакьойн билгалбинчу барамца дешнаш харжар.
4.	Графика («Дешар» декъаца цхьаьна Iамош йу)	Аз а, элп а довзар (къастар): элп аз билгалден хьаьрк санна. Доккха а, могIанан а элп. Нохчийн меттан элпаш. Абат (алфавит). Нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитах къастар. Нохчийн графикакийн дешдакьойн принцип. Нохчийн меттан шина хьаьркаца билгалдо шатайпа мукъа (<i>аь, уь, оь</i>) а, мукъаза (<i>гI, кх, къ, кI, пI, тI, хI, хь, цI, чI</i>) а аьзнаш. Нохчийн меттан элп <i>I</i>. Дешнийн аьзнийн-элпийн анализ. <i>E, ё, ю, я, й</i> элпийн гIуллакх. Адамийн фамилешкахь а, цIерашкахь а, дийнатийн а, гIалийн, йартийн, урамийн цIерашкахь а доккха элп <i>е, ё, я, яь, ю, юь</i> йаздар. Нохчийн алфавитехь элпийн хьалх-тIаьхьалла. Нохчийн меттан элпаш. Доккха а, могIанан а элп. Абат (алфавит). Нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитах къастар.	Алфавитан къепехь дешнаш билгалдахар. Iамийнчу элпашца долу дешнаш дешар. Шардар: «Аз элпаца билгалде». Билгалдинчу озаца долу дешнаш харжар. Йазден а, тайп-тайпана аьзнаш билгалден а элпийн тоба йар. Шалхачу элпашца долу дешнаш дIайаздар. Аьзнаш аларна а, довзарна а тIехь массара цхьаьна бен болх. Нохчийн алфавитан элпаш бIаьран (визуальное) довзийтар. Даккхийчу а, кегийчу а элпийн дифференциаци. Йаздина элп хьехархочо йеллачу кепача догIуш хилар билгалдар. Ловзаран процесехь элпаш довзар. Тобанашкахь болх: шалхачу элпашца долу дешнаш тобанашка дерзор (<i>аь, оь, гI, чI, къ...</i>). Ша бен болх: алфавитан рогаIаллехь дешнаш дIайаздар. Алфавитах, нохчийн алфавитан элпийн рогаIаллех долчу хаарех а лаьцна хьехархочун дийцар. Ловзаран кепехь шардар: «Алфавит кхидIа дIахьо (йийца)». Шимма цхьаьна бен болх: дешнаш алфавитан къепе далорехь гIалаташ къастор.
5.	Йешар (29 сахьт)	Дешдакьошца йешар (мукъа аз билгалдечу элпе хьаьжжина). Дешдакьошца шера а, индивидуальни темпаца йогIучу сихаллица дийнна дешнашца а йешар. Сацаран хьаьркашца йогIучу соцунгIашца а, интонацица (иешарца) а йешар. Дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш, предложенеш, йаккхий йоцу тексташ кхеташ	Дешдакьош, дешнаш, предложенеш йешаран говзалла кхиор. Дешнаш (схьа)аларан процесехь аьзнаш къастор. Хьехархочо билгайаьккхина дашехь аз билгалдаран иешаран кеп йухаметтахIоттор. Шардар: дешна дешдакьа, шен цIарехь и дешдакьа долчу суьртаца цхьаьнадалор. Шардар: билгалдинчу элпашца дешдакьош кхоллар: <i>а, аь, оь, у,</i>

		йешар. Йаккхий йоцчу прозин текстийн а, стихотворенийн а исбаьхьаллин йешар. Хьехархочун хаттаршна тЕетевжаш а, шеггара а текст схьайийцар. Нийсааларан (орфоэпин) йешар (дийнна дешнаш деша дуйлалуш). Нийсайаздаран (орфографин) йешар (проговаривание), дАйойьшуш йазйарехь а, схьайазйарехь а ша шен таллам (самоконтроль) баран гИирс санна.	уь... Шимма цхьаьна бен болх: мукъазчу элпаца керла дешдакъош кхолла: <i>кх, къ, хI, чI...</i> Билгалдина дешдакъош цхьатеррачу дешдекъаца тЕедуза, масала: <i>...ми (лами), ...маз (ламаз), ...зар (лазар), и.дI.кх.</i> Тедожоран, хаттаран, дийцаран, айдаран иэшарца предложенеш алар. Ловзаран кепехь шардар: «Чекхийаккха предложени», предложенин коьртачу ойланна тЕе а тевжаш, йешна чекхйахаза йолу предложенеш чекхйаха хаар шардар. Йешаран шина тайпанан мехалаллех хьехархочун дийцар: нийсайаздаран а, нийсааларан (орфоэпин) а; оцу шина тайпанан йешаран Iалашонех а. Йаздина ма-дарра (нийсайаздаран йешар) дешнаш алар.
6.	Йоза (29 сахьт)	Йоза Iамор а, каллиграфин говзалла кхоллар а. Йоза кхочушдечу хенахь, ларбан оьшу уьнахцIоналлин лехамаш бовзийтар. Куьйган пЕелгаш лелоран жигаралла (мелкая моторика) а, паргIат куьг лелор а кхиор. Тетрадь тЕехь кехатан агIонан шортонехь а, классан уьнан шортонехь а ориентаци йан хаар кхиор. Йозанан даккхий а, могIанан а элпаш дАйаздар карадерзор. Цена а, къаьсташ долчу а хотIаца йаздар. ДIадойьшуш дешнаш а, предложенеш а йазйар. Текст нийса схьайазйаран приемаш а, хьалхатIаьхьалла а. Элпийн боцу графикин гИирсийн гIуллакхах кхетар: дешнашна йукъарчу кIайдарган, сехьадаккхаран хьаьркан.	Йозанехь уьнахцIоналлин бакьонаш ларйар. Даккхий, кегий элпаш, элпийн цхьаьнакхетарш, дешдакъош, дешнаш йаздаран говзалла кхиор. Йозанан доккха а, жима а элп диллар карадерзор. Элпийн боцчу графикин гИирсийн гIуллакхах кхетар – дешнашна йукъахь кIайдарг, сехьадаккхаран хьаьрк. Предложенийн йуьххьехь а, долахь цIераш йазйарехь а доккхачу элпах нийса пайдаэцар. Зорбанан а, йозанан а тексташ тIера дешнаш а, йаккхий йоцу предложенеш а схьайазйар. Йазйинчу предложенийн нийса кечйаран мах хадор (предложенин йуьххьехь доккха элп, чаккхенгахь тIадам). Дешнаш а, предложенеш а, 25 дашал сов барам боцу тексташ а нийса схьайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош); Нийсайаздар аларца ца къаьсташ долу дешнаш а, 3-5 дашах лаьтта предложенеш а, 20 дашал сов барам боцу тексташ а олуш дАйазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош); Ловзар: Элпаш стенах лаьтташ ду? Элпийн модель хIоттор (кехат, картон, пластилин)

			Шардар: Элп нийса ала (<i>к, къ, кI, кх...</i>). Ловзаран кепехь шардар «Элпана хIун хилла?»: кеп талхийнчу элпийн анализ йар, тIеобьшу элементаш билгалйар. Практикин болх: элпан дIайаздар нийса хилар таллар, шен элпаш йеллачу кепача дустар. Шардар: шина-кхаа дашах лаьташ йолу предложенеш олуш дIайазйар, масала: <i>Лала илли ала. Нана хи мала.</i> Шимма цхьаьна бен болх: зорбанан а, йозанан а шрифтаца йаздина долу цхьа дешнаш вовшашца дустар. Шардар: зорбанан кепехь йаздина дешнаш йозанан кепехь дIайаздар.
7.	Орфографи а, пунктуаци а («Йоза» декъаца цхьаьна Iамош йу)	Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: дешнаш къаьстина йаздар; предложенин йуьххьехь а, долахь цIерашкахь а (адамийн цIерашкахь, дийнатийн, гIалийн, йартийн, урамийн а цIерашкахь) а доккха элп йаздар; адамийн цIерашкахь, фамилешкахь, дайн цIерашкахь а <i>я, яь, ю, юь, е, ё</i> элпийн а, долахьчу цIерашкахь а, тIеэцначу дешнашкахь а <i>я, ю, е, ё</i> элпийн а нийсайаздар; нохчийн меттан шалхачу мукъазчу элпийн (<i>хь,кх,цI, къ, пI,...</i>) нийсайаздар; <i>ю, ы, ф, я, ц</i> элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; мукъазчу аьзнийн цхьаьнакхетарш доцчу дешдакъошца долу дешнаш сехьадахар; предложенин чаккхенгахь сацаран хьаьркаш.	Шардар: предложенин йуьхь а, чаккхе а нийса кечйарца а, дешнашна йукъара кIайдаргаш ларйарца а дешнийн гуламах хIоттийна предложени дIайазйар. Доккхачу элпах пайдаэцаран меттигех тIедобьжначу кепехь кхета а веш, комментарешца предложенеш дIайазйар. Доккхачу элпах пайдаэцаран меттигех кхетош комментари йеш предложенеш дIайазйар. Ловзар «Дукха хьан?»: билгалдинчу элпана долахь цIераш лахар (йалор) а, дIайазйар а. Практикин болх: Iамийнчу нийсайаздаран норманаш ма-бохху, текстан олуш дIайазйар.
8.	Маттах болу йукъара хаамаш (I сахьт, кхидIа курсан массо декъехь Iамош ду)	Мотт адамийн уйр лелоран коьрта гIирс санна. Уйр лелоран Iалашонаш а, хьелаш а.	«Мотт – адамийн уйран мехала гIирс» темина хьехархочун дийцар. Мотт адамийн уйран, хаамийн, зIенийн гIирс хиларан йукъара кхетам. Тексташца, суьрташца бечу балхахула барта а, йозанан кепехь а тIекере лелор.

			Кхоллараллин тЕдиллар: йозанан къамелах пайдаэца оьшу хьал гайтар.
9.	Фонетика (3 сахьт)	Къамелан аьзнаш. Мукъа, мукъаза аьзнаш а, уьш довзар а. Зевне, къора мукъаза аьзнаш а, уьш довзар а. Нохчийн меттан ша-тайпа аьзнаш. Дешдакъа. Дашехь дешдакъойн барам. Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъазчу аьзнийн цхьаьнакхетарш доцу атта дешнаш).	Аьзнийн, элпийн йукъара башхаллин сурт хЮттор. Олучу дешнашкахь аьзнаш билгалдар, артикуляцина тЕе тидам бохуйтуш, аьзнаш алар. Дешнийн аьзнийн моделаш хЮттор. Дешан аьзнийн а, элпийн а билгалдар (обозначение) дустар. Мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн къастар а, царна йукъара башхалла (разница) а. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъа а, мукъаза а аьзнаш дагардар. Мукъий, мукъазий аьзнаш билгалден мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн а, элпийн а маьІна къастаран меттигна тЕехь тергам. <i>е, ё, ю, я</i> элпийн маьІна билгалдакхар. ТЕэцначу дешнашкахь бен лелаш доцчу элпийн (<i>ё, я, ю, ы, ф, ц</i>) алар (воспроизведение). Дош а, дешдакъа а билгалдар, царна йукъарчу башхаллах кхетор. Тайп-тайпанчу дешнийн дешдакъойн хЮттамна тЕехь тергам. Дашехь маса дешдакъа ду билгалдар. Дешнаш цхьана могІанера вукху могІане сехьадахар. Дешнаш дешдакъошка декъар. Предложенехь дешнаш вовшех къаьстина (кІайдаргехула) йаздар. Долахь цІераш (адамийн цІераш, ден цІе, фамилеш, дийнатийн цІераш) доккхачу элпаца йазйан, иштта йаздарх кхето. «Нохчийн меттан аьзних лаьцна вайна хЮн хаьа?» темина къамел, йоза-дешар Іаморехь долу хаарш карладахар. Дешан схема хЮттор. Озана характеристика йала хаар. Оьрсийн маттехь доцчу шалхачу элпийн нийса йаздар а, аьзнийн схьаалар а кхочушдар. Ловзаран кепехь шардар «Билгалдинчу озана дош даладе»: <i>(Дада, худар, бода, бад)</i>. Массо а дешнашкахь муьлха аз ду цхьаттера хезаш? Оцу озана

			дош даладе: дашна йуьххьехь, йуккьехь, чаккхенгахь. Шардар: йалийнчу билгалонашца азнаш билгалдахар (барта). Шимма цхьаьна бен болх: билгалбинчу бухца азнаш тобанашка дерзор. Дош, дешдакъя билгалдар, коьртачу башхаллех (различие) кхетор. Тайп-тайпанчу дешнийн дешдакьойн хЮттамна тIехь тергам. Дош сехьадаккхархьама дешдакьошка декъар. Дашехь маса дешдакъя ду билгалдар.
10.	Графика (3 сахьт)	Аз а, элп а. Азнаш а, элпаш а довзар. Нохчийн меттан ша-тайпа (шалха) элпаш. ТIеэцначу дешнашкахь бен пайда ца оьцу <i>е, ё, ю, я</i> элпаш. Адамийн цIерашкахь, фамилешкахь, дайн цIерашкахь а, дийнатийн цIерашкахь а доккха элп. Нохчийн абат (алфавит): элпийн цIераш, церан хьалх-тIаьхьалла. Дешнийн кьепйоза рогааллехь нисдархьама, абатах пайдаэцар. Элпийн боцу графикаин гIирсап: дешнашна йукъара кIайдарг, сехьадаккхаран хьаьрк.	Долахь цIераш доккхачу элпаца йазйар. Долахьчу цIерех пайда а оьцуш, шимма цхьаьна предложенеш хIиттор. Дешнийн аьзнийн-элпийн хЮттаман моделаш хIиттор. Дешаран диалог «Дешнийн аьзнийн а, элпийн а хЮттам бустар». Шардар: дашехь маса дешдакъя ду билгалдар, дош дешдакьошка декъаран бакьонах кхетор. <i>е, ё, ю, я</i> элпийн маьIна билгалдаккхар. ТIеэцначу дешнашкахь бен лелаш доцчу элпийн (<i>ф, ё, ю, ы, ц</i>) цIе йаккхар, алар. Ловзаран кепехь шардар: «Дашах лаьцна дика хьан дуйцур дара?», шардар кхочушдарехь, азнаш элпашца билгалдарх; дешан аьзнийн а, элпийн а хЮттамах барта кьамелан алар хЮтто хаар карадерзадо. Ловзар-кьовсадалар «Карлайаккха абат» Шимма цхьаьна бен болх: йукъахдитина мукъа а, мукъаза а элпаш йукъа а хIиттош, дешнаш кхоллар. Предложенин йуьххьехь а, долахь цIерашкахь а доккхачу элпан нийсайаздар. Шардар: Дешнашкахь йукъахдитина элпаш йукъахIиттор.
11.	Орфоэпи (курсан массо декъехь Iамош йу)	Азнаш а, аьзнийн цхьаьнадараш а алар: шала мукъаза <i>ккх, тт, лл, и.д.кх</i>.	Дешнашкахь йукъахдитина элпаш хIиттор. Шалха элпаш <i>ккх, тт, лл и.д.кх</i>. дехха, цхьа аз санна, алар. Билгалдинчу элпан меттиг алфавитехь билгалйаккхар. Шардар: предложенехь дош нийса дIадеша, масала: Арахь <i>догла</i>

12.	Лексика а, морфологи а (6 сахът)	Дош меттан дакъа санна (довзийтар). Дош хIуманан, хIуманан билгалонан, хIуманан даран цIе санна (довзийтар). Синонимаш а, антонимаш а (йукъара кхетам, терминаш а ца йалош).	<i>ду. Helaran dogla ду.</i> Дешаран диалог: Муълхачу хаттаршна жоп дала тарло дешнаша? ХIума а, хIуманан билгало а, дар а гойту дешнаш (<i>мила? хIун? хIун дина? и.д.кх.</i>) хаттаршкахула къастор. Шардар: предложешкакъ тера, дуьхьал маIна долу дешнаш карор а, кхин тIе лахар а (<i>йоккха-жима, лекха-лоха</i>). Шардар: <i>мила?</i> бохучу хаттарна жоп лун, адам билгалден а, <i>хIун?</i> бохучу хаттарна жоп лун, адам доцург билгалден а, дешнаш текстехъ харжар. Шимма цхъаьна бен болх: <i>цхъаь, шигъ, дуккха а</i> бохучу дешнашца дешнийн цхъаьнакхетарш хIиттор а, къамелехъ царех нийса пайдаэцар а. Тобанашкакъ болх: адам билгалден а, хIуманаш билгалйен а дешнаш довзар. Шимма цхъаьна бен болх: хIуманан цIе суьртаца цхъаьнайалор (<i>кхор, Iаж...</i>); дийнатийн цIераш церан суьрташца цхъаьнайалор (<i>цициг, жIаьла...</i>), и.дI.кх. Бос билгалбен цIе а, бос (бесан сурт) а цхъаьнабалор. Шимма цхъаьна бен болх: кху тайпа «<i>хIума + хIуманан билгало</i>» дешнаш цхъаьнадалор.
13.	Синтаксис (3 сахът)	Дешнийн цхъаьнакхетар (довзийтар). Предложени меттан дакъа санна (довзийтар). Предложеннин схема. Предложеннин схема йешар. Предложени а, цуьнан схема а йустар (соотнесение). Схемехула а, билгалдинчу дешнашкахула а предложенеш хIиттор. Предложенехъ дешнийн къепе. Предложени дIайазйаран бакъонаш. МаIнийн хаттарийн гIоьнца предложенехъ дешнийн уьйр билгалйаккхар. Кепех йохийна предложенеш йухаметтахIиттор. Цхъаьнатоьхначу дешнийн кепех предложенеш хIиттор. Текст. Текстан билгалонаш. Текстан тема а, цIе	Предложеннин схема йеша хаар. Предложени а, цуьнан схема а цхъаьнайалор. Билгалдинчу дешнашца а, схемица а предложенеш хIиттор. Хаттаран, айдаран, дийцаран, тIедожоран предложенеш дифференцировать йар. Шардар: предложенеш билгалйинчу иэшарца (интонаци) йешар. Шимма цхъаьна бен болх: кеп талхийна предложени нисйе (иэделлачу дешнех предложени кхолла), масала: <i>дахара, тхо, хьуьнах, селхана</i>. Шимма цхъаьна бен болх: текстан дакъош къастор, церан къастор нийса хиларх кхетор. Практикин болх: кеп талхийна текст схъайазйар, предложенийн кепаш нийса йалор (<i>йуьххьехъ доккха элп, чаккхенгахъ</i>

14.	Орфографи а, пунктуаци а (8 сахьт)	а. Нийсайазйаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: предложенех дешнаш къаьстина йаздар; предложенин йуьххьехь а, долахь цѣрашкахь а доккха элп йаздар: адамиин цѣрашкахь а, фамилешкахь а, дийнатиин цѣрашкахь а; адамиин цѣрашкахь, фамилешкахь, ден цѣрашкахь, дийнатиин цѣрашкахь <i>я, яь, ю, юь, е, ё</i> элпийн нийсайаздар, тѣэцначу дешнашкахь <i>я, ю, е, ё</i> элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн (<i>хь, хI, кх, чI</i> и т.д.) нийсайаздар; <i>ц, ь, ы, ф</i> элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; дешнаш сехьадахар; предложенин чаккхенгахь сацаран хьаьркаш: тѣадам, хаттаран а, айдаран а хьаьркаш. Текст схьайазйаран алгоритм.	хьаьркаш). Нийсайаздаран а, пунктуацин а бакъонаш Iамор. Цхьана могIанера вукху могIане даха аьтто хиларца дешнаш вовшашца дустар. Алар цхьаь долуш, йазйар тайп-тайпана долчу дешнашна тѣехь тергам, масала: <i>мотт, цѣ, ча, мIара</i>. Шардар: долахь цѣраш йукъахь йолу предложенеш дIайазйар. Кхоллараллин тѣдиллар: алгоритмана тѣе а тевжаш, долахьчу цѣрийн билгалбаьккхинчу барамца, «Сан доьзал» цѣ йолу доккха доцу дийцар йазде.
15.	Къамел кхиор (10 сахьт)	Къамел адамашна йукъахь тѣкере лелоран коьрта кеп санна. Барта а, йозанан а къамел: коьрта башхаллаш (отличия). Дош къамелан дакъа санна. Къамелехь дешан маьIна (роль). Предложени а, текст а къамелан дакъош санна (довзийтар). Текстан цѣе. Шен (долахь) текст хIоттор. Тѣкеренан хьелаш: тѣкеренан Iалашо, хьаьнца, мичахь кхочушхуьлу тѣкере. Барта тѣкеренан хьелаш (диалогаш ролашца йешар, видоматериалашка хьажар, аудиозаписе ладогIар). Дешаран а, Iер-дахаран а хьелашкахь къамелан этикетан норманаш (маршала хаттар, Iодика йар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, дехар дар).	Iаматан элементаш йовзар (форзац, шмуцтитул, чулацам, билламаш, дошам-йуххедиллар). Адамиин дахарехь меттан а, къамелан а маьIнах, кхечу халкъийн меттанийн ларам беш, алар. Хьехархочун къамел хазарца тѣэцар. Къамелан гIуллакхдаран коьрта тайпанаш билгалдар: <i>ладогIар, дийцар (къамел дар), йоза, йешар</i>. Хезна текст йозанан кепехь схьайийцар. Къамелан дакъа санна текст, текстан коьрта билгалонаш йовзийтар. Текст а, предложени а вовшех къастор. БIаьрсица а, хазарца а текстера предложенеш къастор. ХIоттийнчу хьесапца цхьаьнайогIу барта а, йозанан а текст кхоллар. ЛадугIучу/йобьшучу текстана цѣе харжар. 3-4 къаьстинчу предложенех текст хIоттор. Йозанехь предложенин кеп нийса кхочушйар (йуьххьехь доккха

			элп, чаккхенгахь тIадам). Предложенийн схемаш хIиттор а, кийча схемаш билгалйинчу предложенешца йустар а. Iамийна нийсайаздаран а, пунктуацин а бакъонаш йозанехь ларйар. Шимма цхъаьна бен болх: «Муьлха шеран хан дукхайеза хьуна?» темина диалог хIоттор. Текеренийн тайп-тайпана хьелаш гайтаран суьрташца болх (<i>маршалла хаттар, Iодика йар, баркалла алар, дехар дар</i>), хIора хьолана догIу этикетан дешнаш харжар. Нохчийн гIиллакх-оьздангаллин лексика диалог хIоттор. Ролашца ловзар «Хьеший бахкар»: ламасташца догIуш, хьеший тIезар. Шимма цхъаьна бен болх: «Цхъаьнакхетар» къамелхочуьнга могошалла, гIуллакх хаттар.
Резерв (дийнна дешаран шарна) - 10 с.			

2 класс (102 сахът)

№ п/п	Дакъа	Чулацам	Іамор вовшахтохаран некъаш а, кепаш а. Дешархойн гІуллакхаран характеристика
1.	Матгах лаьцна йукъара хаамаш (1 сахът, кхидІа курсан массо декъехь Іамадо)	Мотт адамийн тІекеренан коьрта гІирс а, къоман культурин хилам а санна. Россин а, дуьненан а меттан шортенан тайп-тайпаналлех йуьхьанцара кхетамаш. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ.	«Адамийн дахарехъ меттан а, къамелан а маъІна» темина къамел. Мотт къоман культурин хилам а, адамийн уьйран коьрта гІирс хиларх йукъахъ жамІан кеп йалор. Шимма цхъаьна бен болх: нохчийн меттан хазаллех а, хьал долуш хиларх а хетарг кепе далор. Россин Федерацехъ меттанийн шорталлех болу хаамаш бийцаре бар. Мотт Іаморан некъех лаьцна диалог. Йукъахъ жамІан кеп йалор: тергам а, анализ, а – мотт Іаморан некъаш.
2.	Фонетика, графика, орфоэпии (8 сахът, кхидІа курсан массо декъехь Іамадо)	Аьзнийн маъІна къасторан гІуллакх; аьзнаш а, элпаш а; зевне, къора мукъаза аьзнаш а довзар. Озан башхаллин характеристика: мукъа – мукъаза; зевне – къора мукъазнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъа фонемаш (<i>аь-аь, оь-оь, уь-уьй</i>) а, уьш элпашца билгалйар а (<i>аь, оь, уь, яь, юь</i>). <i>Я, яь, ю, юь, е(ё)</i> элпашца дешнаш. <i>Э, е</i> элпашца дешнаш. Деха а, доца а мукъанаш. <i>Й</i> элпаца долу дешнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъаза фонемаш (<i>гІ, кІ, къ, кх, пІ, тІ, хІ, хь, цІ, чІ, І</i>) а, уьш элпашца билгалйар а. <i>Щ, ь, ы, ф</i> элпашца долу дешнаш. Шеконца [<i>овь</i>], [<i>ой</i>], [<i>эв</i>] хеза дешнаш нийсайаздар. Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъаза элпийн цхъаьнакхетарш дерш а цхъаьна). Дошамашца болх беш алфавитах болчу	Схемина тІе а тевжаш, аьзнийн характеристика кхочушйар. Дешнашкахъ элпийн а, аьзнийн а барам базар. Мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн артикуляцин башхаллаш. Аьзнийн а, аьзнийн цхъаьнакхетарийн нийса алар. Шаьш билгалдечу озан характеристикехула элпийн классификаци кхочушйар. Меттан коьчална тІехъ тергам: я, яь, ю, юь, е (ё), э, е элпашца долчу дешнийн аьзнийн-элпийн хІотгамехъ йолчу башхаллех кхетор. Нохчийн меттан ша-тайпанчу аьзнийн дифференциаци йар. Шалхачу мукъазчу аьзнийн (гІ, кІ, къ, кх, пІ, тІ, хІ, хь, цІ, чІ, І) алар. Долахъчу а, йукъарчу а цІерашкахъ элпийн, аьзнийн барам базар, хІора нисйеллачу меттехъ элпийн, аьзнийн бараман галморзахаллех кхетор. Цхъана могІанера вукху могІане даха аьтто хиларца дешнаш

		кхетамах пайдаэцар. Элпийн боцу графикан гирсаш: дешнашна йуккъехь кайдарг, сехьадаккхаран хьарк, абзац (цIен мога), сацаран хьаркаш (Iамийнчун барамехь).	вовшашца дустар. Графикан гирсех нийса пайдаэцар а, кхетор а: кайдарг, дош сехьадаккхаран хьарк, абзац, предлолженин чаккхенгахь тIадам. Дош сехьадаккхаран бакьонах пайдаэцар.
3.	Лексика (12 сахьт)	Дош декаран а, маьIнин а цхьаалла санна. Дешан лексикан маьIна (йукъара кхетам). Текстехула дешан маьIна билгалдаккхар йа дошаман гоьнца маьIна нисдар. ЦхьанамаьIнийн а, дукхамаьIнийн а дешнаш (атта дешнаш, тергам). Къамелехь синонимех а, антонимех а пайдаэцарна тIехь тергам.	Дидактикин ловзар: «Муьлха дош ду хаал?» (суьрташкахула дешнаш довза деза). Тобанашца болх: текстехь дешан маьIнина тIехь тергам, текстана тIе а тевжаш, дешан маьIна билгалдар. Практикин болх: дошам тIера, хьайна хьалха ца хууш хиллачу, кхаа дешан маьIна схьайазде. Тобанашца болх: кроссворд кхочушйар. Дешнийн тайп-тайпана маьIна гойгучу суьрташца болх, масала: <i>молт, нIаьна...</i>, суьрташна тIе а тевжаш, дукхамаьIнийн дешнийн маьIнех кхетор. Синонимийн, лексикан маьIнина а, шайх пайдаэцначу предложенешна а тIе а тевжаш, маьIнийн тераллина а, башхаллина а тIехь тергам. Шина синонимах, харжамна комментари а йеш, билгалйинчу предложенехь уггар догIург харжа хаар карадерзорна тIехьажийна шардар. Шимма цхьаьна бен болх: текстехь синонимаш лахар. Суьрташца болх: суьртийн кепехь беллачу хаамах кхетаран а, далийнчу дешнашца – антонимашца иза цхьаьнайало хааран а хаарш кхиор. Дидактикин ловзар: «Дуьхьал маьIна долчу дешан цIе йаккха». Шимма цхьаьна бен болх: билгалдинчу дешнашна антонимаш йалор. Практикин болх: предложенешкахь антонимаш лахар.
4.	Дешан хIоттам (морфемика) (3 сахьт)	Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна. Цхьанаораман (гергара) дешнаш. Цхьанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш. Дешнашкахь орам къастор (аттачу меттигашкахь).	«Гергара стаг хьанах олу?» темина дешаран диалог. «Гергара дешнаш» боху кхетам йукъабалор. Гергарчу дешнашна тIехь тергам (тералла, башхалла). Ловзаран кепехь шардар: «Совнаха дош караде».

			Метган коьчална а, суьрташна а тIехь тергам: къамелехь шена зеделлачунна а, суьрташна а тIе а тевжаш, масех гергарчу дешан маьIнаш дуьхь-дуьхьал хIиттор, дешнийн маьIнашкахь терачух а, къабстачух а хетарг алар, шен гIоьнца, дерриг гергарчу дешнийн маьIнах кхето таро лун дош гучудаккхар. Дешаран диалог: «Гергарчу дешнийн йукъарчу декъах хIун ала мегар ду?» Цъхьаьна бен болх: дешнашкахь коьрта дакъа билгалдар (орам).
5.	Морфологи (15 сахьт)	Къамелан дакъош. ЦIердош (довзийтар): йукъара маьIна, хаттарш («мила?», «хIун?»), къамелехь пайдаэцар. Йукъара а, долахь а цIердешнаш (фамилеш, цIераш, дайн цIераш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш).	Дешаран диалог: «Вайн къамел стенах лаьтта?» «Къамелан дакъош» боху кхетам йукъабалор. Билгалдинчу дешнийн гуламна тIехь тергам: хIун билгалйо, муьлхачу хаттарна жоп ло, жамI дар, «цIердош» кхетам йукъабалор. Шимма цъхьаьна бен болх: муьлхачу хаттаршна жоп ло хъаьжжина, цIердешнаш шина тобане декъар («хIун?» йа «мила?»). Адамийн цIераш, ден цIераш, фамилеш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш билгалйечу цIердешнех лаьцна дешаран диалог. «Долахь», «йукъара» боху кхетамаш йукъабалор. ЦIердешнийн лексикин маьIнина тIехь тергам. Шардар: билгалбинчу баххашца текстехь дешнаш лахар (масала, дешаран гIирсийн цIераш йоху дешнаш, Iаламан хиламийн, доьзалан декъашхойн, и.д.кх.). Дифференциаци йарехула тIедиллар: дешнийн тобанийн йукъара билгалло гучуйаккхар.
		Хандош (довзийтар): йукъара маьIна, хаттарш («хIун до?», «хIун дина?», «хIун дийр ду?»), къамелехь пайдаэцар.	Билгалдинчу дешнашна тIехь тергам: хIун билгалйо, муьлхачу хаттарна жоп ло, жамI дар, «хандош» боху кхетам йукъабалор. Хандешан лексикин маьIнина тIехь тергам. Дифференциаци йарехула тIедиллар: хаттаршка хъаьжжина хандешнаш тобанашка дерзор. Практикин болх: дешнийн гуламна йукъара хандешнаш схъайаздар.

			Шимма цхъаьна бен болх: текстехь хандешнаш карор. Ша бен болх: предложенина хандош йукъахIаттор.
		Билгалдош (довзийтар): йукъара маьIна, хаттарш («муха?», «хъенан?» «стенан?»), къамелехь пайдаэцар. зависимости от того, какие признаки предметов они обозначают (цвет, вкус, размер). Работа в группах: соотнесение имен прилагательных и вопросов к ним (муха? хъенан? стенан?).	Билгалдинчу дешнашна тIехь тергам: хIун билгалйю, муьлхачу хаттарна жоп ло, жамI дар, «билгалдош» боху кхетам йукъабалор. Билгалдешан лексикин маьIнина тIехь тергам. Шимма цхъаьна бен болх: муха? бохучу хаттарна жоп луш долу билгалдешнаш, хIуманан муьлха билгало (бос, чам, барам) гойту хъаьжжина, кхаа тобанае дIасадекъар. Тобанашкахь болх: билгалдешнаш а, царна хIиттош долу хаттарш а цхъаьнадалор (муха? хъенан? стенан?). Ша бен болх: текстера билгалдешнаш схъайаздар. Дифференциаци йарехула тIедиллар: билгалдешнийн тобанан йукъара билгало гучуйаккхар. Практикин болх: билгалдешнаш (деллачу билгалдешнашна йукъара) предложенишна йукъайаздар.
		ДештIаьхье. Уггар йаьржина дештIаьхьенаш: <i>тIе, тIера, чу, чуьра, кIел</i> , и. д. кх.	Шардар (тергам): муьлха предложени нийса хIоттийна йу? Масала, Чорпа йай тIехь йу. Чорпа йай чохь йу...? «ДештIаьхье» боху кхетам йукъабалор. «Стенна оьшу дештIаьхьенаш?» темина дешаран диалог. Кхоллараллин болх: тайп-тайпанчу дештIаьхьенех пайда а оьцуш, цхъатеррачу дешнийн гуламах предложениш хIиттор. Ловзаран кепехь шардар: «ДештIаьхьенаш тиллайелла».
6.	Синтаксис (6 сахьт)	Предложенехь дешнийн къепе; предложенихь дешнийн уьйр (карладаккхар). Предложени меттан дакъа санна. Предложени а, дош а. Предложенин дашах къастар. Аларан Iалашоне хъаьжжина, предложенийн тайпанаш: дийцаран, хаттаран, тIедожоран предложениш. Синхаамийн изшаре (эмоцин окраске) хъаьжжина, предложенийн тайпанаш (интонацехула (изшарехула): айдаран а, айдаран	Дашна а, предложенина а тIехь тергам. «Предложенехь дешнаш вовших муха дозу?» темина дешаран диалог. Шардар: нийса хIиттийна предложениш схъакъастор (билгалйинчарна йукъара). Дешаран диалог: «Предложенин чаккхенгахь муьлха хъарк дилла деза муха хаа деза?». Тобанашкахь болх: кеп талхийнчу текстехь предложенийн, чаккхенгахь йогIу сацаран хъаьрк хIотторца, доза къастор. Шимма цхъаьна бен болх: дешнийн билгалбаьккхинчу гуламах

		йоцу а предложенеш.	предложенеш хИттор. Шимма цхъаьна бен болх: эмоцин иэшаре хъаьжжина къаьсташ йолу предложенеш йустар, йогГучу изшарца предложенеш алар.
7.	Орфографи а, пунктуаци а (22 сахьт)	Предложенин йуххъехь а, долахь цѠерашкахь а доккха элп (цѠераш, фамилеш, дийнатийн цѠераш); предложенин чаккхенгахь сацаран хъаьркаш; дош цхъана моГарера вукху моГаре сехъадаккхар (дешан морфемин декъадалар тидаме а ца оьцуш); Нийсайаздаран син иралла нийсайаздаран гІалат дан тарлун меттигах кхетар санна. Дешан йаздар къасторхъама (нисдархъама), Іаматан тѠерачу нийсайаздаран дошамах пайдаэцар. Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: долахь цѠерашкахь доккха элп: цѠераш, фамилеш, дайн цѠераш, дийнатийн цѠераш, меттигийн цѠераш; йукъарчу цѠерашкахь а, кхечу къамелан дакъошкахь а (нохчийн меттан дешнашкахь) <i>я, яь, ю, юь, е (ѐ)</i> элпийн нийсайаздар, тІеэцначу (йукъарчу) дешнашкахь <i>я, ю, е (ѐ)</i> элпийн нийсайаздар; долахь цѠерашкахь: цѠерашкахь, фамилешкахь, дайн цѠерашкахь, дийнатийн цѠерашкахь, меттигийн цѠерашкахь (нохчийн меттан дешнашкахь) <i>я, яь, ю, юь, е (ѐ)</i> элпийн нийсайаздар, тІеэцначу дешнашкахь (долахь цѠерашкахь) <i>я, ю, е (ѐ)</i> элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн (<i>къ, кІ, кх, гІ, и.д.кх.</i>) нийсайаздар; шеконца [<i>овь</i>], [<i>ой</i>], [<i>эв</i>] хезачу дешнийн нийсайаздар (- <i>эв, -авь, -ев</i>); <i>щ, ь, ы, ф</i> элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; деха мукъа <i>и, уь</i> хезачохь <i>й</i> элп йаздар; дештІаьхъенаш цѠердешнашца къаьстина йазйар.	Дешаран диалог: «Схъайазйарехь дарийн къепен алгоритмах муха пайдаэца беза?» Комментарица йоза кхочушдар: йаздечу долахьчу а, йукъарчу а цѠердешнашнйин дІайаздаран башхаллех кхетор. Деха <i>и, уь</i> элпашна тІаьхъа <i>й</i> элп йазйаран бакъо тІечІагІйарна шардар. Вовшеталлар. Бакъонах пайдаэцаран ша шена таллам бар. Меттан коьчална тІехь тергам: дош сехъадаккхаран бакъонца доьзначу хаттарна, билгалйинчу коьчалан анализан буха тІехь жобпан кеп йалор, дешнаш сехъадахаран бакъо къастор (тайар). Таблицца болх (цхъана бІогІамалгехь дешнаш дешдакъошца декъна ду, вукху бІогІамалгехь изза дешнаш сехъадахарна декъна ду): дешнаш дешдакъошка декъаран, дешнаш сехъадахаран башхаллаш дуьхь-дуьхъал хИттор, къаьсташ долчух кхетам балар. Практикин болх: сехъадаха мегачу кепара декъарца дешнаш дІайаздар, дешнаш сехъадохуш декъарехь ша шена мах хадор кхочушдар. Дифференциаци йарехула тІедиллар: билгалбинчу буха тІехь дешнаш карор (сехъадаха ца мега дешнаш). Шимма цхъаьна бен болх: дешнаш сехъадахарна декъарехь даьхначу гІалатех кхетор. Ша шена таллам: шен кхечу предметашкара йозанан белхаш, дешнаш сехъадахаран бакъонах пайдаэцарехь хила тарло гІалаташ нисдаран Іалашонца, таллар. Практикин болх: долахь цѠердешнаш йаздаран бакъонах пайда а оьцуш, предложенеш дІайазйар. Шимма цхъаьна бен болх: долахь цѠердешнийн (цѠераш, фамилеш, дийнатийн цѠераш, меттигийн цѠераш) йаздаран бакъонах тІейоьжначу кепехь пайдаэца дезачу хаттаршна

			жобпаш далар. Кхоллараллин тЕдиллар: пхеаннал кЕезиг долахь цЕрдош (цЕраш, фамилеш, дийнатиин цЕраш, меттигийн цЕраш) шеца долу текст йазйар. Дешаран диалог: «Муха хЮтто йеза, хила тарло нийсайаздаран гАлат гучудаккхархьама, дарийн кЪепен план». Шимма цхъаьна бен болх: гергарчу дешнийн могАанехь гергара доцу дош гучудаккхар. Комментарица йоза кхочушдар: [овв], [ой], [эв] аьзнашца долчу дешнийн нийсайаздарехула Iамийнчу бакъонах пайдаэцар шардар. Нийсайаздаран тренинг: я, яь, ю, юь, е элпашца долчу йукъарчу, долахьчу цЕрдешнийн нийсайаздар. Суьрташца а, царна буха йаздинчу дешнашца а болх, кIора-кЪора, 20-20ь, и.д.кх. тайпанан дешнийн анализ кхочушйо. Тобанашкахь болх: билгалбаьхначу баххашца дешнийн тобанаш йар: цхъаьнадогIу йа ца догIу дешан орамехь мукъазчу аьзнийн алар а, йаздар а. Шимма цхъаьна бен болх: текстехь Iамийнчу бакъонашца догIучу дешнийн йаздаран декъехь тЕчIагIдарш далор.
8.	Къамел кхиор (20 сахьт)	Коммуникативни хьесап эвсараллица кхочушдархьама, барта тЕкеренан Iалашонашца а, хьелашца а цхъаьнабогIу меттан гIирсаш харжар (деллачу хаттарна жоп далархьама, шена хетарг алархьама). Къамел дан хаар (дIадоло, къамелехь дакъалаца, къамел чекхдаккха, тидам тЕберзо, и. д.кх.). Къамелан диалоган кеп практикехь карайерзор. Дешаран а, Iер-дахаран а тЕкеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, орфоэпин (нийсааларан) норманаш а ларйар. Цхъаьна гIуллакхдарехь шимма цхъаьна а, тобанашкахь а болх дIахьуш, бартбан а, йукъарчу сацаме ван а хаар.	Шен дIаихьарехь дешархой тЕкеренан хьолан башхаллаш билгалйаха Iема дешаран диалог: Iалашонаш, хьесапаш, декъашхойн хЮттам, меттиг, хан, коммуникацин гIирсаш. Диалоган жамIдар: тЕкеренан хьолехь тЕкеренан Iалашо сецор, хьаьнца, мичахь дIахьош йу тЕкере мехала хиларх а, меттан гIирсаш харжар хьолан оцу башхаллех доьзна хиларх а хьехархочун хаам. Билгалийнчу масех репликех комментарешца нийсаниг барта харжар, Iалашонца а, тЕкеренан хьелашца а цхъаьнабогIу меттан гIирсаш харжар бух болуш хилар тЕчIагIдар. Ролашкахь ловзарш, къамел дIадахьаран хаарш карадерзорна лерина сценкаш хIиттор: дIадоло, къамелехь дакъалаца, чекхдаккха, тидам шена тЕберзо, и. д. кх.

		Кхоллараллин тЕдиллар: кьамел дIадоло, кьамелехь дакъалаца, чекхдаккха, тидам шена тЕберзо, и.д.кх. оьшучу хьелашкахь шен диалогаш хIиттор. Кьамелан этикетан норманашна тергам. Этикетан аларш шардар йукьалоцу ролашкахь ловзар. ХIора дийнан тЕкере кхочушйарехь, шен кьамелан культурин мах хадоран Iалашонца, шена тЕхь тергам. Шардар: билгалйинчу тексташкахь тЕкеренан бакьонашца, кьамелан этикетан норманашца доьзна гIалаташ схьакарор, карийна гIалаташ нисдар. «Тергамхой» ролашкахь ловзар, ловзаран Iалашо йобзна йу урокехь а, переменашкахь а барта тЕкеренан меттан а, меттан боцу а гIирсийн харжар нийса хиларан мах хадорца. Кхоллараллин тЕдиллар: диалогехь дакъалацаран бакьонашца долу плакат кхоллар (ладогIа хаар, репликаш нийса тЕэца хаар, кьамелехь дакъалаца, хетарг дийца).	Кхоллараллин тЕдиллар: кьамел дIадоло, кьамелехь дакъалаца, чекхдаккха, тидам шена тЕберзо, и.д.кх. оьшучу хьелашкахь шен диалогаш хIиттор. Кьамелан этикетан норманашна тергам. Этикетан аларш шардар йукьалоцу ролашкахь ловзар. ХIора дийнан тЕкере кхочушйарехь, шен кьамелан культурин мах хадоран Iалашонца, шена тЕхь тергам. Шардар: билгалйинчу тексташкахь тЕкеренан бакьонашца, кьамелан этикетан норманашца доьзна гIалаташ схьакарор, карийна гIалаташ нисдар. «Тергамхой» ролашкахь ловзар, ловзаран Iалашо йобзна йу урокехь а, переменашкахь а барта тЕкеренан меттан а, меттан боцу а гIирсийн харжар нийса хиларан мах хадорца. Кхоллараллин тЕдиллар: диалогехь дакъалацаран бакьонашца долу плакат кхоллар (ладогIа хаар, репликаш нийса тЕэца хаар, кьамелехь дакъалаца, хетарг дийца).
	Суьртан репродукцихула барта дийцар хIоттор. Ша бинчу тергамашкахула а, хаттаршкахула а барта дийцар хIоттор.	Суьртийн репродукцешца болх, суьртана шен эмоцин откликан анализ йар, хIиттийнчу хаттаршна жобпаш далар. Хаттаршна тЕ а тевжаш, суьрта тЕхула барта дийцар хIоттор. Исбаьхьаллин музеехула виртуале экскурси.	Суьртийн репродукцешца болх, суьртана шен эмоцин откликан анализ йар, хIиттийнчу хаттаршна жобпаш далар. Хаттаршна тЕ а тевжаш, суьрта тЕхула барта дийцар хIоттор. Исбаьхьаллин музеехула виртуале экскурси.
	Текст. Текстан билгалонаш: текстера предложенийн маьIнийн цхьаалла; текстера предложенийн хьалх-тIаьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар. Текстан тема. Коьрта ойла. Текстан цIе. Билгалйинчу тексташна цIе харжар. Текстан дакъойн (абзацийн) хьалх-тIаьхьалла. Предложенийн а, абзацийн а роIалла талхийна тексташ нисйар. Текстийн тайпанаш: суртхIоттор, дийцар, оьлайар, церан башхаллаш (йуьхьанцара довзийтар). Декьалдар а, декьалдаран открытка (диллина кехат) а.	Дешаран диалог «Дош, предложени, текст йустар», диалог кхочушйарехь дешан, предложенин, текстан тераниг, кьаьсташ дерг гучудаккхар. Меттан коьчална тЕхь тергам: текстийн а, «текст цахиларийн» (предложенийн хьал-тIаьхьалла галйаьккхина/йукьарчу темица йобзна йоцу масех предложени/цхьана хIуманаш лаьцна, амма ойла ца гойту масех предложени) масех масал, текстан билгалонийн йустар, гучуйахар: текстехь предложенийн маьIнийн цхьаалла; текстера предложенийн хьал-тIаьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар. Шимма цхьаьна бен болх: текст а, предложенийн гулам а кьастор, шена хетарг тЕчIагIдар. Текстера предложенийн уьйран некьашна тЕхь тергам, текстехь	Дешаран диалог «Дош, предложени, текст йустар», диалог кхочушйарехь дешан, предложенин, текстан тераниг, кьаьсташ дерг гучудаккхар. Меттан коьчална тЕхь тергам: текстийн а, «текст цахиларийн» (предложенийн хьал-тIаьхьалла галйаьккхина/йукьарчу темица йобзна йоцу масех предложени/цхьана хIуманаш лаьцна, амма ойла ца гойту масех предложени) масех масал, текстан билгалонийн йустар, гучуйахар: текстехь предложенийн маьIнийн цхьаалла; текстера предложенийн хьал-тIаьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар. Шимма цхьаьна бен болх: текст а, предложенийн гулам а кьастор, шена хетарг тЕчIагIдар. Текстера предложенийн уьйран некьашна тЕхь тергам, текстехь

		Текстах кхетар: текстехь болчу хааман буха тӀехь цхьалха жамӀаш кепе далоран хаар кхиор. Нийсачу интонација (изшарца) текстан хозуйтуш исбаьхьаллин йешар. Хаттаршна тӀе а тевжаш, 25-35 дешан барамехь йолу дийцаран текст ма-йарра схьаййцар.	предложенийн уйран некъех шена хетарг алар. Текстехь предложенийн хьалх-тӀаьхьаллина тӀехь тергам. Ша бен болх: талхийна текст йухаметтахӀоттор – текстехь предложенийн нийса роӀалла къастор. Практикин болх: билгалйинчу текстийн коьртачу маӀнин кеп кхоллар. Текстан хӀоттамна тӀехь тергам, текстан хӀоттаман дакъа санна абзац йовзийтар. Цхьаьна бен болх: абзацийн хьалх-тӀаьхьаллин къепе талхийнчу текстехь абзацийн роӀалла къастор. Дифференциаци йарехула тӀедиллар: дийначу текстехь абзацаш къастор. Дийцаре дар: муха йовзна йу текстан коьрта ойлахӀора абзацан чулацамца. Практикин болх: текстан коьртачу ойланан кеп йалор. Цхьаьна бен болх: текстана цӀе харжар. Тобанашкахь болх: цхьана текстана тайп-тайпана цӀераш харжар. Практикин болх: цӀеран а, текстан а йогӀуш хилар /йогӀуш цахилар къастор, шена хетарг тӀечӀагӀдар. Кхоллараллин болх: билгалйинчу цӀарца текст хӀоттор. Практикин болх: абзацийн галйаьккхина роӀалла йухаметтахӀоттор, нисийна текст дӀайазйар. Дешаран диалог: «Муьлха Ӏалашонаш хила мега тексташ кхоллараллехь? », текст кхолларан Ӏалашонех дешархоша шайна хетарг алар. Текст-суртхӀотторна башхаллашна тӀехь тергам, цуьнан башхаллаш къастор, текстехь суртхӀоттор кхолларан гӀирсаш карор. Текст-дийцарна башхаллашна тӀехь тергам, цуьнан башхаллаш къастор. Текст-ойлайарна башхаллашна тӀехь тергам, цуьнан башхаллаш къастор.

			Тобанашкахь болх: текст-дийцарш текст-сурхЮотторца йустар. Декъалбарийн далийнчу масалшна анализ йарехь декъалваран жанран башхаллаш йийцаре йар, текстийн-декъалбарийн хЮотгаман анализ йар. Кхоллараллин тЕдиллар: декъалваран открыткин текст кхоллар (декъалваран бахъана дешархоша шаьш хоржу). Схъайийцаран (25-35 дешан барамехь дийцаран текст) бух санна йалийнчу текстан чулацамна йукъахь анализ йар. Дешнаш, предложенеш, 60 дашал сов барам боцу тексташ нийса схъайазйан. Іамийна нийсайаздаран бакъонаш тидаме а оьцуш, 55 дашал сов барам боцу тексташ олуш дІайазйан. Текстана хІиттийнчу хаттаршна барта жобпаш далар. Хаттаршна тІе а тевжаш, текст барта схъайийцар. Хаттаршна тІе а тевжаш, текстан чулацам йозанан кепехь ма-барра схъабийцар. Схъадийцар нисдан аьтто хуьлубьиту ша шена таллам бар.
Резерв (дийнна дешаран шарна) – 15 сахьт			

3 класс (102 сахът)

№ п/п	Дакъа	Чулацам	Іамор вовшахтохаран некъаш а, кепаш а. Дешархойн гІуллакхдаран характеристика
1.	Нохчийн маттах болу хаамаш (1 сахът², Іамор курсан дерриг дакъошкахь дІахьо)	Нохчийн мотт тІекеренан мотт санна. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент.	«Добзалехь а, йукъараллехь а нохчийн маттах пайдаэцар» темина къамел. Мотт къоман культурин хилам а, адамийн уьйран (тІекере лелоран) коьрта гІирс хиларх йукъахь жамІан кеп йалор. Шимма цхъаьна бен болх: нохчийн меттан хазаллех а, хьал долуш хиларх а хетарг кепе далор. Меттан кхиаран некъех лаьцна диалог. Нохчийн мотт кхиорах а, Іалашбарах а лаьцна хаамаш бийцаре бар. Йукъахь жамІан кеп йалор: тергам а, анализ, а – мотт Іаморан некъаш.
2.	Фонетика, графика, орфоэпи (курсан массо декъехь Іамадо) (3 сахът)	Нохчийн меттан аьзнаш: мукъа/мукъаза, къора/зевне мукъазнаш. Деа а, доца а мукъа аьзнаш. Йеа а, йоца а дифтонгаш изэ, уо, уьш йазйар а. Нохчийн маттахъ ть гІуллакх. ть, ь долчу дешнашкахь (айъа, тетрадь...) аьзнийн а, элпийн а хІоттаман базар. Дошамашца, справочникашца, каталогашца болх беш, алфавитах пайдаэцар. Аьзнийн а, аьзнийн цхъаьнакхетарийн а аларан норманаш; дешнашкахь мукъачу аьзнийн дохалла (нохчийн маттахъ жигара пайдаоьцучу дешнийн масалшца).	Азнийн классификаци дІайахьа ладаме билгало къастор. Шимма цхъаьна бен болх: тІаьхьабогІучу йукъахь бечу талламца аьзнийн билгалбинчу гуламна классификации йар. Тобанашкахь болх: дешнийн билгалбинчу гуламехь элпийн а, аьзнийн а барам базар. Ша бен болх: билгалдина дешнаш алфавитан къепехь дІайаздар. Дифференциаци йарехула тІедиллар: алфавитан къепехь цІераш дІанисйеш кхочушдинчу тІедилларехь гІалаташ карор. Дешнийн нийса алар а, йазйар къасторхьама нийсайаздаран дошамца болх бар. Дошамашца, справочникашца алфавитах долчу хаарех боьзна болх барехула курсан массо дакъо Іаморехь практикин болх. Мукъачу аьзнийн дохаллина тІехь тергам. Ловзаран кепехь шардар: тайп-тайпанчу предложенешкахь нийса

² Выделенное количество учебных часов на изучение разделов носит рекомендательный характер и может быть скорректировано с учётом резервных уроков (10 ч.) для обеспечения возможности реализации дифференциации процесса обучения и расширения содержания с учётом образовательных потребностей и интересов обучающихся.

			дІадеша дош
3.	Лексика (3 сахът)	Дешан лексикин маъІна. Дешан нийса а, тІедеана а маъІна (довзийтар).	Дешаран диалог: «Мичахъ лаха деза цадевза дешнаш?» Дешнийн маъІнех хъехархочун дийцар. Суъртийн буха тІехъ дешнийн маъІнашна тІехъ тергам. Дошаман статьях лаьцна хъехархочо дийцар, статьян хІотгамна тІехъ тергам. Ша бен болх: Тетрадь тІе дешан (билгалдинчу дешнех хаържинчу) дошаман статья схъайазйар. Шимма цхъаьна бен болх: предложенешкахъ нийсачу а, тІедеанчу а маъІнашкахъ дешнаш карор.
4.	Дешан хІотгам (морфемика) (7 сахът)	Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна; цхъанаораман (гергара) дешнаш; цхъанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш; цхъанаораман дешнаш а, синонимаш а довзар; дешнашкахъ орам къастор (атгачу дешнашкахъ); чаккхе, дешан хийцалуш долу дакъа санна. Цхъанаораман дешнаш а, цхъана дешан кепаш а. Орам, дешхълхе, суффикс – дешан маъІне дакъош. -р, - хо, -ча суффиксашца долу дешнаш. Хъастаран-жимдаран суффиксашца дешнаш кхоллар (цІа-цІелиг, кема-кемалг,..).	Дешаран диалог: «Муха къастало дешнийн гергарло?» «Орам», «цхъанаораман дешнаш» бохучу кхетамашца болх: Іамат тІехъ йалийнчу бакъонийн анализ. Ша бен болх: дешнийн билгалбинчу гуламехъ билгалбаьккхинчу орамца дешнаш каро. Шимма цхъаьна бен болх: гергара дешнаш харжар (лахар). (Текстехъ) Гергара дешнаш лахаран Іалашонца текстан анализ. Тобанашкахъ болх: билгалбинчу могІарехъ совнаха дош карорна (гучудаккхарна) лерина тІедиллар кхочушдар (масала, гергарчу дешнийн тобанехъ синоним). Дешан кеп хийцайаларна тІехъ тергам. Шен чулацамехъ цхъана дешан кепаш йолчу текстаца болх бар: дешан кепаш лахар, дешан кепаш йустар, дешан (дешан хийцало дакъа) кепашкахъ къаьсташ долу дакъа гучудаккхар «Чаккхе» бохучу кхетамца болх: Іамат тІехъ йалийнчу бакъонан анализ. Практикин болх: Іамат тІехъ йалийнчу кепача дош хийцар, цхъана дешан кепашкахъ орам схъакарор а, билгалбаккхар а. Шардар: деллачу дешнашкахъ орам билгалбаккхар а. Ша бен болх: цхъа орам болу дешнаш тобанашка дерзор. Цхъанаораман дешнех а, дешнийн кепех а хъехархочун дийцар. Суффиксийн а, дешхълхенийн а меттигах а, маъІнех а кхетор. Тобанашкахъ болх: билгалйинчу кепача могІа чекхбаккхар (- хо,

			-р, - ча суффиксийн гюьнца керла дешнаш кхоллар). Цхъаьна бен болх: хъастаран-жимдаран суффиксашца долу дешнаш довзар.
5.	Морфологи (26 сахът)	Цердош: йукъара маьІна, хаттарш, къамелехъ пайдаэцар. Долахъ (фамили, цІе, ден цІе, дийнатиин цІераш, меттигийн цІераш, говзариин, газетиин, журналийн цІераш...) а, йукъара а цІердешнаш. ЦІердешнийн терахъашца хийцадалар. Цхъаллин терахъан а, дукхаллин терахъан а бен кеп йоцу цІердешнаш. ЦІердешнийн классаш. ЦІердешнийн классийн гайтамаш. ЦІердешан дожар. ЦІердешан дожар билгалдаккхар. ЦІердешнийн дожаршца а, терахъашца а хийцадалар.	Дешаран диалог «Муьлха къамелан дакъош девза вайна?» Практикин болх: «Къамелан дакъош» таблица хІоттор (цІераш, маьІна, хаттарш, масалш). Суьрташца болх: диктант «Молчанка» (цхъаллин а, дукхаллин а терахъехъ цІердешнаш дІайаздар). ЦІердешнийш классашца хийцадаларна тІехъ тергам, дина жамІаш Іамат тІехъ балийнчу хаамца дустар. Шимма цхъаьна бен болх: билгалдинчу цІердешнийн классан гайтам билгалбаккхар. Тобанашкахъ болх: къастийнчу билгалонца (масала, класс йа терахъ) цІердешнаш тобанашкахъ цхъаьнатохар. Дожарш довзийтар: цІераш, хаттарш. Практикин болх: предложенешкахъ цІердешнийн дожар билгалдаккхар. Ша бен болх: тайп-тайпанчу дожаршкахъ долчу цІердешнашца предложенеш хІиттор.
		Билгалдош: йукъара маьІна, хаттарш (муха? хъенан? стенан? муханиг?), къамелехъ пайдаэцар. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш. Билгалдешнийн классашца а, терахъашца а, дожаршца а хийцадалар.	Лаамаза а, лааме а билгалдешнашна тІехъ тергам, бинчу тергаман жамІаш кепе далор, шен жамІаш Іамат тІехъ болчу хаамца дустар. Шимма цхъаьна бен болх: къастийнчу билгалонца (масала, лааме йа лаамаза) билгалдешнаш тобанашкахъ цхъаьнатохар. Тобанашкахъ болх: билгалдешнаш дожаршца легор. Дешаран диалог: «Дерриг билгалдешнаш хийцалой-те классашца а, терахъашца а?» Шардар: делла билгалдешнаш классашца а, терахъашца а хийцар.

		Церметдош (йукъара кхетам). Йаххийн церметдешнаш а, къамелехь царех пайдаэцар а. Текстехь цхъана дешан ца оьшу йух-йуха далор дIадаккхархъама, йаххийн церметдешнех пайдаэцар.	Текстехь церметдешнийн гIуллакхна тIехь тергам. Практикин болх: текстехь йух-йуха далийна цердешнаш догIучу йаххийн церметдешнашца хийцарехула, текст нисйар. Тобанашкахь болх: текстехь церметдешнех пайдаэцар догIуш хилар къастор, церметдешнех пайдаэцар дика нисцадаларехула долу къамелан гIалаташ гучудахар.
		Хандош: йукъара маIна, хаттарш, къамелехь пайдаэцар. Хандешан билгалза кеп. Хандешан карара, йахана, йогIу хан.	Практикин болх: шеца хандешнаш хиларна текстана анализ йар. Ловзаран кепехь шардар: «Совнаха дош караде (хандешан билгалзачу кепара дешнаш)». Шимма цхъаьна бен болх: хандешнаш хенашца тобанашка дерзор. Кхоллараллин болх: хандешан хан а хуьйцуш, текст хийцар.
		ДештIаьхье (карладаккхар). ДештIаьхьенаш тIе, чу, церан дешхьалхенех (тIе-, чу-) къастар.	ДештIаьхьенашца а, дешхьалхенашца а йолчу предложенешна тIехь тергам. ДештIаьхьенийн а, дешхьалхенийн къаьсташ йолчу башхаллех жамI дар, Iамат тIехь балийнчу хаамца иза дустар. Дешаран диалог: «Муьлхачу къамелан дакъошца доттагIалла леладо дештIаьхьено?» Цхъаьна бен болх: предложенешкахь (атта меттигашкахь) дештIаьхьенаш а, дешхьалхенаш а йовзар.
		Ца, ма дакъалгаш а, церан маIна а.	Предложенешкахь ца, ма дакъалгашна тIехь тергам, тергаман жамIаш кепе далор.
6.	Синтаксис (10 сахьт)	Предложени. Дешнийн цхъаьнакхетар. МаIнийн (синтаксисан) хаттарийн гIоьнца предложенехь дешнашна йукъара уьйр билгалйаккхар. Предложенин коьрта меженаш: подлежащи, сказуеми. Предложенин коьртаза меженаш (тайпанашка а ца йоькуш). Йаьржина а, йаржаза а предложенеш. Хуттург йоцчу а, а хуттургаца йолчу а предложенин цхъанатайпанчу меженашна тIехь тергам.	Комментари йарехула тIедиллар кхочушдар: предложенешкара, цхъанна тIера вукхунна маIнийн хаттар хIотто тарло, шишша дош схъайазде. Предложенехь дешнийн уьйрах хьехархочун дийцар. «Дешнийн цхъаьнакхетар» боху кхетам йукъабалор. Ша бен болх: маIнийн хаттарийн гIоьнца предложенешкарчу дешнашна йукъара уьйр къастор. Аларан Iалашонехула а, эмоцин иэшарехула а предложенийн кепех долу хаарш карладахарна тIехъажийна йолу дешаран диалог. Дифференциаци йарехула тIедиллар: предложенешна классификаци йархъама билгало къастор.

			Шардар: текстех йеллачу характеристикашца йогӀу предложенеш карор. Тобанашкахь болх: предложенеш а, церан характеристикаш (аларан Iалашо, эмоцин иэшар) а цхьанайалор. Ша бен болх: текстера дийцаран, хаттаран, тIедожоран предложенеш схьайазйар. Шимма цхьаьна бен болх: предложенийн классификаци кхочушйар. Йукьахь предложенин коьрта меженаш билгалйахаран алгоритм хIоттор. Подлежащеш а, сказуемеш а карорехула шардарш. Хуттург а йолчу а, хуттург йоцчу а цхьанатайпанарчу меженашца йолчу предложенешна тIехь тергам. Текстехь цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш карорна, комментари йарехула тIедиллар кхочушдар. Шимма цхьаьна бен болх: предложенин цхьанатайпанчу меженин моглa чекхбаккхар. Кхоллараллин тIедиллар: цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш хIиттор. Предложенешна тIехь тергам: «йаьржина», «йаржаза предложенеш» кхетамаш йукьабалор.
7.	Орфографи а, пунктуаци а (21 сахьт)	Орфографин син иралла нийсайаздаран гIалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хIоттийна а, билгалйаьхна а тексташ талларехь таллам а, ша шена таллам а (карладаккхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехь пайдаэцар а). Нийсайаздаран (орфографин) дошамах дешан нийсайаздар къастош (нисдеш) пайдаэцар. Нийсайаздаран бакьонаш а, царах пайдаэцар а: долахь цIерашкахь (фамилеш, цIераш, дайн цIераш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш, говзарийн, журналийн, газетийн... цIераш) а, йукьарчу цIерашкахь я,	Дешаран диалог: «Нийсайаздаран хьесап кхочушдарехь шен дарийн план муха хIотто йеза?», диалоган жамIехь Iамийна бакьонаш талларехь дарийн хьал-тIаьхьалла карлайаккхар. ХIокху классехь Iамочу нийсайаздаран бакьонех пайдаэцаран алгоритмийн моделаш хIиттор, хIиттийнчу алгоритмех пайдаэцар. Тобанашкахь болх: дешнаш Iамийнчу бакьонашца (масала, чаккхенгахь -г, -к долу цIердешнаш) тобанашкахь цхьаьнатохар. Шимма цхьаьна бен болх: нийсайаздаран гIалатан (масала, нохчийн меттан шала шалха элпаш йаздар (ккх, ккь, цкь.)) тайпане хьаьжжина, дешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар. Текстана, билгалйинчу бакьонца догӀу дешнаш чулацамехь

		ья, ю, юь, е элпийн нийсайаздар (карладаккхар а, тҮечІагдар а); йеха а, йоца а иэ, уо дифтонгийн нийсайаздар; чаккхенгахь -г, -к элпаш долчу цҮердешнашкахь а йа и элп йаздар; дешан чаккхенгахь шала мукъаза элпаш йаздар (дитт, мотт, балл...); нохчийн меттан шатайпа мукъаза элпаш нийсайаздар (ккх, ккъ, чкІ,..); дешан чаккхенгахь н элп йаздар; дештІаьхьенаш йаххыйн цҮерметдешнашца къаьстина йаздар; дакъалгаш ца, ма хандешнашца къаьстина йаздар; й, ь, ь элпашца долу дешнаш сехьадахар; шала мукъазчу элпашца (лл, тт, сс...) долу дешнаш сехьадахар; шалхачу шала мукъазчу элпашца (ккх, ткъ, чкъ...) долу дешнаш сехьадахар; цҮердешнийн дукхаллин терахьан чаккхе; дештІаьхьенийн нийсайаздар; <i>ца, ма</i>, дакъалгашца дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а йаздар.	хиларна, комментари а йеш, анализ йар. Билгалйолчу бакъонна долу дешнаш йукъа а далаш, предложенийн моделахь хІиттор. Таллам кхиорна шардар: нийсайаздаран гІалаташ карор. Нийсайаздаран хьесап кхочушдаран шен жамІан мах хадор, тексташ схьайазйарехь а, олуш дІайазйарехь а гІалаташ иэшорхьама, хьехархочун гІоьнца шен дараш нисдар (корректировка). Проектан тҮедиллар: халачу дешнийн (йаздар ма-аьлла дагахь ца лаьтҮачеран а, дІайазйарехь даим а шеконаш кхоллалучеран а,) шен дошам хІоттор. Нийсайазйаран коьчал тҮечІагІйан шардарш харжарехь, шен таронийн мах хадор харжа хьал кхоллар. Кхин тҮе хааман хьостанех пайдаэцар оьшу проблемни хьал: нийсайаздаран дошамца дешнийн йаздар нисдар (цу йукъахь электронни носитель тҮехь йерш). Проектан тҮедиллар: билгалйинчу бакъонашна максимале барамехь дешнаш йукъа а далаш, шен тексташ кхоллар. Проектан тҮедиллар: билгалйинчу бакъонна шен дешнийн диктанташ хІиттор.
8.	Къамел кхиор (16 сахьт)	Къамелан этикетан норманаш: барта а, йозанан а кхайкхар, дехар дар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, духатохар, и.д.кх. Дешаран а, Іер-дахаран а тҮекеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, нийсааларан (орфоэпин) норманаш а ларйар. Диалогехь а, дискуссехь а шена хетарг кепе дало, тҮечІагІдан; барт бан а, цхьаьна гІуллакхарехь йукъарчу сацамна тҮетан а; шимма цхьаьна, тобанашца болх кхочушбеш, дарашна тҮехь таллам (контроль) бан (барта уьйр йан) гІо ден къамелан гІирсаш. Нохчийн мотт ца хуучу нахаца тҮекере лелоран хьелашкахь къамелан этикетан башхаллаш. Текстан план. Текстан план хІоттор, йеллачу	Дешаран диалог: «Муха къаьста текстан тема а, текстан коьрта ойла а? Муха къасто йеза текстан тема? Текстан коьрта ойла муха къасто йеза?». Йеллачу текстийн тема а, коьрта ойла а къасторехь комментари йарехула тҮедиллар кхочушдар. Дифференциаци йарехула тҮедиллар: текстан тема а, коьрта ойла а къасторехь гІалаташ карор. Практикин болх: предложенийн къепе талхийнчу текстийн анализ а, нисйар (корректировка) а. Практикин болх: текстехь маьІнийн йукъахдитарш карор. Цхьаьна текстан план хІоттор. Шимма цхьаьна бен болх: билгалйинчу текстан план хІоттор. Тайп-тайпанчу тайпанан (дийцар, суртхІоттор, ойнайар) цхьана темина йолчу кхаа текстана тҮехь тергам, текстийн хІора

		планаца текст йазйар. Йаххийн цѐрметдешнийн, синонимийн, хутгургийн гѐонца текстехь предложенийн уйр. Текстехь коьрта дешнаш. Текстийн тайпанаш (дийцар, суртхѐоттор, ойлайар) къастор (билгалдахар) а, билгалйинчу кепан шен тексташ кхоллар а. Кехатан, дѐакхайкхоран (объявленин) жанр. Массара цхьаьна йа ша хѐоттийнчу планаца текст схьайийцар. Талламан, довзийтаран йешар.	тайпанан башхаллех жамѐийн кепаш йалор. Кхочушбинчу тергаман жамѐаш «Текстийн кхо тайпа» цѐе йолу таблица хѐотторехь цхьаьнадалор, таблицехь гойту тексташ йустаран хѐара параметраш: «Текст кхолларан ѐалашо», «Текст хѐотторан башхаллаш», «Меттан гѐирсийн башхаллаш». Тобанашкахь болх: хѐора билгалдинчу хьолаца уггар догѐу текстан тайпа харжар («Текстийн кхо тайпа» цѐе йолчу таблица тѐе а тевжаш). Кхоллараллин тѐедиллар: тайп-тайпанчу тайпанийн барта а, йозанан кепажь а тексташ (суртхѐоттор, ойлайар, дийцар) хѐиттор (кхоллар). Практикин болх: хѐоттийнчу коммуникативни хьесапе хьаьжжина, къамелан алар хѐоттор. Текере кхочушйечу хенахь шен къамелан культурин (оьздангаллин) ша шен мах хадор. Кхоллараллин белхаш: къамелан этикетан норманех пайда а оьцуш, шайца кхайкхар, дехар дар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, духатохар долу йаккхий йоцу барта а, йозанан а тексташ кхоллар. Къамелан тренинг: тобанан белхан, бинчу тергаман, кхочушбинчу мини-талламан, проектан тѐедилларан жамѐех доккху доцу къамел дар кечдар.
Резерв (дийнна дешаран шарна) – 15 сахьт			

4 класс (102 сахъ)

№ п/п	Дакъа	Чулацам	Iамор вовшахтохаран некъаш а, кепаш а. Дешархойн гIуллакхдаран характеристика
1.	Нохчийн маттах болу хаамаш (1 сахъ³, курсан массо декъехъ дIахьо Iамор)	Нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт санна. Мотт бовзаран тайп-тайпана некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент, мини-таллам, проект.	Iаморан диалог: «ХIора халкъана шен мотт ларбар мехала (ладаме) хIунда ду? 2007 шеран 25 апрелан N 16-РЗ йолу «Нохчийн Республикин меттанийн хьокъехъ» Нохчийн Республикин законан (06.03.2020 ш. N 13-РЗ ред.) статьяш йукъарчу хьолехъ йешар: «2 статья. Нохчийн Республикин пачхьалкхан меттанаш «1.Нохчийн Республикин пачхьалкхан меттанаш ду оьрсийн а, нохчийн а меттанаш. Нохчийн а, оьрсийн а меттанийн пачхьалкхан статус хиларо Нохчийн Республикехъ дехаш долчу Россин Федерацин кхечу къаьмнийн шайн мотт кхиорехъ а, цунах пайдаэцарехъ а йолу бакъонаш ца иэшайо». <i>(«1. Государственными языками Чеченской Республики являются русский и чеченский языки. Статус чеченского и русского языков как государственных не ущемляет права других народов Российской Федерации, проживающих в Чеченской Республике, в использовании и развитии своих языков»).</i> Хьехархочун «Нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт санна» темина дийцар-кхетор. Россин меттанийн шортенан тайп-тайпаналех а, хIора халкъан дахарехъ ненан меттан маьIнах а ойланаш кепе йалор кхочушден Iаморан диалог. Лингвистикин мини-талламан, проектан тIедилларан, мотт Iаморан методех санна, пайдаэца таро хилар дийцаре дар.

³ Выделенное количество учебных часов на изучение разделов носит рекомендательный характер и может быть скорректировано с учётом резервных уроков (12 ч.) для обеспечения возможности реализации дифференциации процесса обучения и расширения содержания с учётом образовательных потребностей и интересов обучающихся.

			Іаморан диалог «Муѡа харѡа деза мини-таллам, проектан тІедиллар кхочушдарехь хааман хьоста?». «Текст», «Фонетика, графика, орфоэпи», и.д.кх. дакъошкахь, шаьш кхочушдарехь текстан, графикин, озан хаамна, дешаран хьесапца догІуш, анализ йан хаар кхиадо практикин белхаш. Курсан массо дакъошкахь, йалийнчу кепашна тІе а тевжаш, цхьаьна ден а, ша ден а проектан тІедахкарш кхочушдар.
2.	Фонетика, графика, орфоэпи (2 сахьт, курсан массо декъехь дІахьо Іамор)	Йеллачу параметрашца дашехь а, дашехь доцуш а аьзнийн характеристика, дустар, классификаци йар. Дешан аьзнийн-элпийн таллам. Къамел даран (говорение) а, йешаран а процесехь нийса интонаци (иэшар). Аьзнийн, аьзнийн цхьаьнакхетарийн аларан норманаш; дешнашкахь, хІинцалерчу нохчийн литературни метган норманашца йогІу, йохалла (Іаматехь Іамочу дешнийн кІеззиг масалшна тІехь).	Йешначу текстан чулацамах кхетар. Іаморан диалог «Муьлхачу билгалонашца аьзнийн характеристика йан хаьа вайна?». Шимма цхьаьна болх бар: йеллачу билгалонашца аьзнийн барта характеристика кхочушйар. Аьзнийн-элпийн талламна йеллачу алгоритмана цхьаьна анализ кхочушйар. Практикин болх: деллачу дешнийн аьзнийн-элпийн таллам дІабахьбар.
3.	Лексика (3 сахьт)	Къамелехь синонимех, антонимех, омонимех пайдаэцарна тІехь тергам. Къамелехь дешнийн чІагІделлачу цхьаьнакхетарех (фразеологизмех) пайдаэцарна тІехь тергам (довзийтар).	Іаморан диалог «Стенна оьшу дешнаш?» Комментареш а йеш, тІедиллар кхочушдар: текстан предложенера йукъахдитар долчохь хІотто синонимийн могІарера догІу дош харжар, шен харжамах кхетор. Тобанашкахь болх: дидактикин текстаца болх, предложенешкахь дешнаш догІуш хиларан анализ, дешан харжам дика ца нисбелла меттигаш карор, карийна гІалаташ нисдар (уггар нийса синоним харжар). Суьрташца болх: суьрташ шайца догІучу фразеологизмашца цхьаьнадалор. Шимма цхьаьна бен болх: фразеологизмаш а, церан маьІнаш а цхьаьнадалор. Тобанашкахь болх: тексташкахь фразеологизмаш лахар. Кхоллараллин тІедиллар: фразеологизман хІоттамна йукъа догІучу дешнийн маьІнех ма-дарра кхетаран буха тІехь забарийн шайн суьрташ кхоллар (дахкар).
4.	Дешан хІоттам	Хийцалучу дешнийн хІоттам, морфемаш атта	Іаморан диалог: «Дешан муьлха дакъош девза вайна?», диалог

	(морфемика) (3 сахът)	къасталучу дешнашкахь орамаш, дешхьалхенаш, суффиксаш, чаккхенаш билгалйахар (Iамийнарг карладаккхар). Дешан лард. Чолхе дешнаш (довзийтар).	дIайахарехь дешан дакъойх Iамийнарг карладоккху (маьIна, къасторан некъ, билгалдаккхаран некъ). Дешан лард йовзийтар, «дешан лард» кхетам йукъабалор. Цхьаьна гIуллакхдар: дешан хIоттамца таллам баран алгоритм хIоттор. Шардар: хIоттийнчу алгоритмаца дешан хIоттамца таллам бар дIадахьбар. Шимма цхьаьна бен болх: дешан хIоттамна бинчу талламехь гIалаташ лахар. Вовше таллам а беш, хIораммо ша кхочушбен болх: далийнчу дешнийн лард къастор. Iаморан диалог: «Муьлхачу дешнех ала мегар ду чолхе дешнаш?»». «Чолхе дешнаш» кхетам йукъабалор. Цхьаьна бен болх: далийнчу дешнашна йукъахь чолхе дешнаш карор.
5.	Морфологи (16 сахът)	Коьрта а, гIуллакхан а къамелан дакъош (йуьхьанцара довзийтар). ЦIердош. ЦIердешнийн легар. 1, 2, 3, 4-чу легарийн цIердешнаш. Долахь цIердешнийн легар (цIераш, фамилеш). Билгалдош. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш. Билгалдешнийн легар. 1,2-чу легаран билгалдешнаш. Легалуш доцу билгалдешнаш (хьенан? стенан? хаттаршна жоп лун билгалдешнаш). Терахьдош. Масаллин а, роIаллин а терахьдешнаш.	«Къамелан дакъош» таблицца болх, таблицин чулацаман анализ. Тобанашкахь болх: дешнаш тобанашкахь цхьаьнатоха бух карор (къастор) (тобанашка дерзорхьама тайп-тайпанчу билгалонех пайдаэца мега, масала: къамелан дакъошца; цIердешнашна - классашца, терахьашца, легаршца, хандешнашна - хаттаршца, хенашца). Практикин болх: цIердешнийн грамматикин билгалонаш къастор. Шардар: дешнаш а, церан грамматикин характеристикаш а цхьаьнайалор. Работа в парах: цIердешнаш тайп-тайпанчу баххашца тобанашка дерзор. Шардар: текстехь билгалйинчу грамматикин характеристикашца цIердешнаш карор. Дифференцированни тIедиллар: цIердешнийн моIарехь совнах цIердош карор – тобанехь кхечу дешнийн йолу грамматикин

		Церметдош. Йаххыйн церметдешнаш (карладаккхар). Цхаллин а, дукхаллин а терахьан йаххыйн церметдешнийн дожаршца хийцадалар.	билгалонех муьлхха а цхьаь йоцу цердош. Практикин болх: билгалдешнийн грамматикин билгалонаш къастор. Комментареш а йеш, билгалдешан кеп цердешан кепаци цхьаьнайалоран тедиллар кхочушдар.
		Хандош. Хандешан билгалза кеп. Хандешнийн карара, йахана, йогу хан. Хандешнаш хенашца хийцадалар.	Тобанашкахь болх: дидактикин текстан анализ, текстехь лааме а, лаамаза а билгалдешнаш карор. Практикин болх: хандешан грамматикин билгалонаш къастор. Комментарешца тедиллар кхочушдар: хандешнаш а, церан грамматикин характеристикаш цхьаьнайалор.
		Куцдош (йукъара кхетам). Маьйна, хаттарш, къамелехь пайдаэцар.	Тобанашкахь болх: хандешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар (хенашца а, билгалзачу кепаци). Тедиллар цхьаьна кхочушдар: текстехь хандешнаш хиларехула анализ.
		Дештаьхье. Хуттург. Цхалхе а, чолхе а предложенешкахь хуттургаш. Дакъалгаш <i>ца, ма</i>, церан маьйна.	Куцдешнашна тыхь тергам: маьйна билгалдар. Практикин болх: цердешнийн, билгалдешнийн, хандешнийн грамматикин билгалонаш къастор. Дифференцированни тедиллар: цердешнийн, билгалдешнийн, хандешнийн грамматикин билгалонаш къасторехь галаташ лахар. Практикин болх: кхетам (легар, хандешан билгалза кеп, терахь, и. д. кх.) шен йоцучу характеристикаца цхьаьнабалор.
6.	Синтаксис (5 сахьт)	Дош а, дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а, церан тераллех а, башхаллех а кхетар; аларан лалашоне хьаьжжина, предложенийн тайпанаш (дийцаран, хаттаран, тедожоран); синхаамийн иэшаре (айдаран а, айдаран йоцу а) хьаьжжина, предложенийн тайпанаш; йаьржина а, йаржаза а (ламийнарг карладаккхар). Цхалхечу предложенин синтаксически таллам. Цханатайпанчу меженашца йолу предложенеш: хуттургаш йоцу а, хуттургашца йолу а. Цханатайпанчу меженашца йолчу	Предложени, дешнийн цхьаьнакхетар, дош дустарца а, церан тераллин а, башхаллин а баххаш далорца а, дахьош йолу ламоран диалог. Тобанашкахь болх: аларан лалашоне а, эмоцин иэшаре а хьаьжжина предложенийн классификаци. Цхалхечу предложенин синтаксически таллам. Цхалхе а, чолхе а предложенийн башхаллашна тыхь тергам. Шардар: къаьсттинчу билгалонца предложенеш тобанашка йерзор. Цхьаьна гуллакхдар: дешнийн цхьаьнакхетарш а, предложенеш а хиттор.

		предложенешкахь дагардаран интонаци (иэшар). Цхьалхе, чолхе предложени (йовзийтар). предложение (ознакомление).	Практикин болх: Iамийна кхетамаш (предложенин цхьанатайпанара меженаш, чолхе предложени) масалшца цхьаьнабалор.
7.	Орфографи а, пунктуаци а (14 сахьт)	Орфографин син иралла нийсайаздаран гIалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хIоттийна а, схьакховдийна а тексташ талларехь таллам а, ша шена таллам а (карладаккхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехь пайдаэцар а). Нийсайаздаран (орфографин) дошамах, дешан нийсайаздар къастош (нисдеш), пайдаэцар. Нийсайаздаран бакьонаш а, царах пайдаэцар а: дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а йазйар; хуттургаш йоцуш а, хуттургашца а цхьаьнатоьхначу предложенешкахь сацаран хьаьркаш. Шина цхьалхечу предложенех лаьттачу чолхечу предложенехь сацаран хьаьркаш (тергам).	ХIокху классехь Iамочу нийсайаздаран бакьонех пайдаэцаран алгоритмийн моделаш хIиттор, хIиттийнчу алгоритмех пайдаэцар. Текстана, билгалйинчу бакьонца догIу дешнаш чулацамехь хиларна, комментари а йеш, анализ йар. Таллам кхиорна шардар: дидактикин текстаца болх беш, дешнийн йаздар нийсайаздаран (орфографин) норманашца догIуш хилар къастор, нийсайаздаран (орфографин) гIалаташ карор. Тобанашкахь болх: дешнашкахь гIалаташ карор а, гIалат динчу меттахь дилла деза элп харжарх кхетор а. Шимма цхьаьна бен болх: пайдаоьцучу бакьонийн тайпанца дешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар. Тобанашкахь болх: йаздар Iамийнчу бакьонашца кхето таро йолу дешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар. Нийсайаздаран (орфографин) хьесап кхочушдаран шен жамIан мах хадор, тексташ схьайазйарехь а, олуш дIайазйарехь а гIалаташ иэшорхьама хьехархочун гIоьнца шен дараш нисдар (корректировать дар). Проектан гIедиллар: халачу дешнийн шен дошам хIоттор (йаздар ма-аьлла дагахь ца лаьттачу, йиллина шеконаш кхоллалучу, и.д.кх. дешнийн). Шен таронийн мах хадоран хьал кхоллар: нийсайазйаран коьчал гIечIагIийан шардарш харжар. Кхин гIе хааман хьостанех пайдаэцар оьшу проблемни хьал: нийсайаздаран дошамца дешнийн йаздар нисдар (цу йукьахь электронни носитель гIехь йерш). Проектан гIедиллар: билгалйинчу бакьонашна максимале барамехь дешнаш йукьа а далош, шен тексташ кхоллар. Проектан гIедиллар: билгалйинчу бакьонна шен дешнийн

			диктантaш хIиттор. Дешнийн дIайаздаран нийса хилар ша таллар, нийса ца йаздина дешнаш карор а, шен гIалаташ нисдар а. Йаздар нийса хиларан бух абалорехь, нийсайаздаран коьчал тIехь бинчу тергаман жамI дарехь барта алар.
8.	Къамел кхиор (12 сахьт)	Барта а, йозанан а тIекеренан хьелаш (кехат, декъалваран открытка, дIакхайкхор (объявлени), и.д.кх.); диалог; монолог; текстан цIарехь текстан тема йа коьрта ойла гайтар. Йозанан къамелан нийса хилар, хьал долуш хилар, исбаьхьалла а тидаме а оьцуш, тексташ (йелларш а, шен а) нисйар. Схьайийцар, дIайазйар (текстан барта а, йозанан кепяхь а ма-йарра схьайийцар, текстан барта хоржуш схьайийцар). Сочинени йозанан белхан тайпа санна. Талламан, йовзийтаран йешар. Текстехь гучу кепехь балийна хаам лахар. Текстехь болчу хааман буха тIехь цхьалхечу жамIийн кепаш йалор. Текстехь болчу хааман интерпретаци а, жамIдар а.	Тобанашкахь болх: текстана анализ йар, Iалашонца а, тIекеренан хьелашца а меттан гIирсийн харжар нийсачу буха тIехь хилар. Шимма цхьаьна бен болх: текстан анализ а, цуьнан чулацамехь маьIнин гIалаташ карор а. Кхоллараллин тIедахкарш: тайп-тайпанчу тайпанийн барта а, йозанан кепяхь а тексташ (суртхIоттор, ойлайар, дийцар) кхоллар. Практикин болх: билгалдинчу хьолаца йогIу жанр харжар а, кехат, декъалваран открытка, дIайаздарш (записки) йаздар а. Кхоллараллин тIедиллар: цхьана темина тайп-тайпанчу тайпанийн тексташ хIиттор (суртхIоттор, дийцар, ойлайар). Практикин болх: йешначу книгина отзыв (хетарг) йазйар. Тобанашкахь болх: маьIнийн гIалаташ долу текст нисйар (корректировать йар). тIедиллар цхьаьна кхочушдар: критерешца текстийн анализ: нийса, хьал долуш хилар, къаьсташ хилар (исбаьхьалла). 80 дашал сов барам боцу тексташ нийса схьайазйан. Iамийна нийсайаздаран бакьонаш тидаме а оьцуш, 75 дашал сов барам боцу тексташ олуш дIайазйан. Изложенешна а, сочиненешна а тIехь болх беш шен дарийн анализ, шен дараш йалийнчу алгоритмашца дустар. Iаморан хьесап кхочушдар нийсахиларан ша шен мах хадор: шен текст йуьхьанцарчу текстаца (изложенешкахь) а, билгалйинчу темица (сочиненешкахь) а йустар. Практикин тIедиллар: Iаморан-практикин хьесап кхочушдархьама хаам схьаэцаран хьоста харжар (дошаман, справочникан билгал цхьа тайпа). Кхоллараллин тIедиллар: гуш-хезаш гIеххьа (кIеззиг) къамел

			дарна кечам.
Резерв (дийнна дешаран шарна) – 12 сахът			